

परिच्छेद एक

शोधपरिचय

१.१ विषयपरिचय

वि.सं. २०११ जेष्ठ १६ गते गोर्खाको फूजेल पौवा गाउँको सामान्य परिवारमा जन्मिएका साहित्यिक स्रष्टा चूडामणि देवकोटा साहित्यका कविता, गीत तथा अन्य विविध विधामा कलम चलाउने स्रष्टा हुन् । बुवा लिलाधर देवकोटा र आमा माया देवकोटाका रूपमा चिनिने देवकोटा ब्राह्मण परिवारमा जन्मेका हुन् । त्यसबेलाको समय अनुसार संस्कृत शिक्षाबाट अध्ययन शुरू गरेर स्नातक सम्मको अध्ययन निरन्तर प्रक्रियाबाट पुरा गरेको देखिन्छ । आफ्नै संवेदनशील हृदय, सहकर्मीहरूको हौसला र अग्रज साहित्यकारहरूका साहित्यिक नै उनको लेखनको ऊर्जा हो । साहित्यिक सिर्जनाका अतिरिक्त सामाजिक संघ-संस्थामा पनि उनको सक्रियता उत्तिकै रहेको छ । अध्ययन र भ्रमणमा विशेष रुचि राख्ने देवकोटाले साहित्यका कविता र गीती विधामा कलम चलाएको देखिन्छ । साहित्यको एक विधा कविता लेखनमा सक्रिय देवकोटा २०२७ सालमा प्रकाशित 'दियो' नामक कविताबाट पाठकहरूका माझमा कविका रूपमा देखा परेका हुन् । उनका स्थानीय स्तरका पत्रिकामा गीत, कविता र लेख-रचना प्रकाशित भएका छन् । उनी नेपाली गीती क्षेत्रमा लागेको करिब २ दशक भएको छ । यद्यपि उनको गीती यात्रा जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वका बारे केही अनुसन्धान भएको छैन । प्रस्तुत शोधकार्यमा उल्लेखित अभावहरूलाई परिपूर्ण गर्दै चूडामणि देवकोटाको गीती संग्रहका बारेमा समग्र अध्ययन र विश्लेषण यहाँ गरिएको छ ।

१.२ शोधकार्यको समस्याकथन

चूडामणि देवकोटा नेपाली साहित्यमा सक्रिय रहेका छन् । नेपाली साहित्यमा कतिपय त्यस्ता व्यक्तिहरू छन् जसको परिचय स्पष्ट रूपमा पाउन सकिएको छैन । जसमध्ये देवकोटा पनि एक त्यस्ता व्यक्तित्व हुन् । उनको विविध व्यक्तित्व भए पनि आफ्नो साहित्यिक कलम भने कविता विधामा निरन्तर रूपमा चलाउँदै आएका छन् । गीती विधामा उनको लेखन महत्वपूर्ण हुन गएको छ । त्यसैले उनको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको खोज

अनुसन्धानका लागि प्रस्तुत शोधपत्र निम्न समस्यामा केन्द्रित रहेर अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ ।

- (क) चूडामणि देवकोटाको जीवनका विभिन्न सन्दर्भ कस्ता छन् ?
- (ख) चूडामणि देवकोटाको व्यक्तित्वका पाटाहरू के-कस्ता रहेका छन् ?
- (ग) चूडामणि देवकोटाका कृतिहरू के-कस्ता रहेका छन् ?

यिनै समस्याहरूमा केन्द्रित रहेर त्यसको स्पष्ट र व्यवस्थित व्याख्या विश्लेषणका लागि प्रस्तुत शोधपत्र तयार पारिएको छ ।

१.३ शोधकार्यका उद्देश्यहरू

प्रस्तुत समस्याहरूमा साहित्यकार चूडामणि देवकोटाको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको खोजी गरि नेपाली कविता विधामा उनको योगदानको मूल्यांकन गर्नु प्रस्तुत शोधपत्रको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । उनको जीवनी र उनका जीवनमा घटित घटनाहरू तथा उनको जीवनमा देखिएका प्रभाव, उनको जीवनदृष्टि कविता लेखनमा प्रेरणा आदि पक्षहरूको समग्रमा देवकोटाको बारेमा उनका कविता र गीतका बारेमा शोधको तयारीका लागि पाठकलाई उनका बारेमा जानकारी लिन चाहने जिज्ञासु पाठकका लागि सहयोग भएको छ, भन्ने उद्देश्यले पनि यो शोधपत्रको तयारी गरिएको छ । यी उद्देश्यहरूलाई बुँदागत रूपमा निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

- (क) चूडामणि देवकोटाले जीवनका क्रममा उनको जीवनका विभिन्न सन्दर्भहरूको खोजी गर्नु ।
- (ख) चूडामणि देवकोटाको व्यक्तित्वका विविध पक्षको खोजी गर्नु ।
- (ग) चूडामणि देवकोटाका प्रकाशित कविताको विश्लेषण गर्नु ।

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा

नेपाली कविता लेखनमा २०२७ सालदेखि सक्रिय चूडामणि देवकोटाका विषयमा सामान्य चर्चा, परिचर्चा, टीका टिप्पणी बाहेक उनका प्रकाशित गीतका विषयमा भएका अध्ययन सामान्य जानकारीका लागि मात्र भएका छन् । भएका कतिपय टीका, टिप्पणी पनि व्यक्तिगत रूपमा मात्र भएका छन् । उनका कृतित्वका विषयमा भएका केही टीकाटिप्पणीहरूको विवरण यस प्रकार छ ।

(क) कवि तथा गीतकार रत्नशमशेर थापाले चूडामणि देवकोटाको गीत संग्रह 'मनका हरफ' नामक गीती संग्रह भित्रका गीतहरू नियाल्दा मैले यस संग्रहमा विविध आकार-प्रकारका, मायापिरतीका, देशभक्तिका, जलन काव्यात्मक आदि रङ्ग रूपका पाउँदा साह्रै हर्ष लाग्यो । यस संग्रह भित्रका गीतहरूले गीतप्रेमी पाठक तथा श्रोताहरूलाई अवश्य नै नोलो र अनौठो स्वाद दिएका छन् ।

(ख) किरण खरेल (२०५७ असार १०) चूडामणि देवकोटाका 'मनका हरफहरू' कागजमा लेखिएका छन् । यसरी उनका रचना सम्पूर्ण रूपले गीत बनेका छन् । सरल शब्द, सरल बिम्ब र सरल शैलीका कारण उनका गीत धेरै भन्दा धेरै श्रोता र पाठकलाई प्रिय बनेका छन् । मिलन-वियोग, खुशी, विरह, माया र प्रीतीका गीत मात्र होइन राष्ट्रिय भावनाले ओतप्रोत गीतहरूमा पनि उनको हात अत्यन्त सफल देखिन्छन् ।

(ग) डा.कृष्णहरि बराल, चूडामणि देवकोटा एउटै विषयवस्तुको घेरा बन्दीबाट मुक्त छन् । किनभने उनका गीतमा कथ्यगत विविधता छ । यसरी अनेक विषयलाई कथ्य बनाउने प्रस्तुतीका लागि लयचाहिँ आक्षरिक रोजेका छन् र भाषा सरल रहेका छन् । उनले गीतमा अलङ्कारको प्रयोग गरेको पाइन्छ । अन्त्यानुप्रास, छेकानुप्रास, व्युत्यानुप्रास जस्ता शब्दालङ्कार र उपमा, रूपक, उत्पेक्षा आदि अलङ्कारले पनि उनका कतिपय गीत सु-सज्जित छन् ।

(घ) राष्ट्रकवि माधवप्रसाद घिमिरेले (२०६९।३।५) चूडामणि देवकोटाका गीति सङ्ग्रहमा गीत मार्फत् शुभकामना व्यक्त गरेका छन् ।

एउटा किरण फूलमा रङ्ग लेख्छ
अर्को किरण दिलमा रङ्ग लेख्छ
सुन्नेले त्यहाँ मीठो झङ्कार सुन्छन्
विरह र मिलन सुन्छन् पियार सुन्छन् ।

यिनै शब्दका साथ मनका हरफका गीतकार चूडामणि देवकोटाप्रति हार्दिक शुभाशिष ।

१.५ शोधकार्यको औचित्य, महत्व र उपयोगिता

नेपाली साहित्यको गीती विधामा कलम चलाएका चूडामणि देवकोटाको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको बारेमा अहिलेसम्म विषद एवम् व्यवस्थित अध्ययन भएको छैन । आजसम्म

देखिएका उनका कृतिहरूको सामान्य परिचयमूलक पूर्व कार्य बाहेक अन्य केही नभएको अवस्थामा उनको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको बारेमा विस्तृत अध्ययन गरिएकाले यस शोधको अध्ययनमा औचित्यपूर्ण देखिएको छ ।

१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन

यस शोधपत्रकमा चूडामणि देवकोटाको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन गरिएको छैन । उनका कृतिहरूको अध्ययन अन्तर्गत प्रकाशित केही गीतहरू अनुपलब्ध रहेकाले त्यस्ता गीतहरूको सूची प्रस्तुत गरी यहाँ 'मनका हरफ' गीति संग्रहमा संग्रहित गीतहरूको मात्र विश्लेषण गरिएको छ । यसका अतिरिक्त देवकोटाको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वका यिनै विविध पाटाहरूको अध्ययन नै यस शोध कार्यको सीमा रहेको छ ।

१.७ शोधविधि

यस शोधपत्रको तयारीका लागि प्राप्त भएको तथ्य सूचना र सामग्रीलाई आवश्यकता अनुरूप प्रयोग गरिएको छ । चूडामणि देवकोटाको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वका लागि आवश्यकता परेमा साहित्यका विभिन्न विधाका सिद्धान्तहरूको सहायता लिइएको छ । यसरी गीति सिद्धान्तका आधारमा गीतको विश्लेषण गरिएको छ । चूडामणि देवकोटाको जीवनी, व्यक्तित्व तयारी गर्नका लागि स्वयम् देवकोटासँग प्रत्यक्ष भेट गरि शोधपुछ गरी प्रत्यक्ष अन्तर्वार्ता विधिद्वारा तयारी गर्न लागिएको छ । यसका साथै अध्ययन र विश्लेषणका लागि वर्णनात्मक र विषयपरक विधि अंगालिएको छ ।

१.८ शोधपत्रको रूपरेखा

परिच्छेद - एक	:	शोधपत्रको परिचय
परिच्छेद - दुई	:	चूडामणि देवकोटाको जीवनी
परिच्छेद - तीन	:	चूडामणि देवकोटाको व्यक्तित्व
परिच्छेद - चार	:	चूडामणि देवकोटाको गीति यात्रा
परिच्छेद - पाँच	:	चूडामणि देवकोटाको गीति तत्वका आधारमा गीतहरूको विश्लेषण
परिच्छेद - छ	:	चूडामणि देवकोटाका फुटकर कविताहरूको विश्लेषण
परिच्छेद - सात	:	उपसंहार

परिच्छेद - दुई
चूडामणि देवकोटाको जीवनी

२.१ जन्म र जन्मस्थान

चूडामणि देवकोटाको जन्म वि.सं. २०११ जेष्ठ १६ गते पुख्र्यौली थलो गोर्खाको फूजेल पौवा भन्ने ठाउँमा भएको हो ।^१ उनी बाबु लिलाधर देवकोटा र आमा माया देवकोटाका एघारौँ सन्तान मध्येका आठौँ सन्तानका रूपमा जन्मिएका हुन् ।^२ मध्यम वर्गीय कृषक परिवारमा आठ छोरा र तीन छोरी पछि जन्मिएका चूडामणिको न्वारनको नाम चूडामणि थियो र अहिलेसम्म यही नाम नै प्रचलित छ ।^३ चूडामणिका बाबाआमा कृषक थिए ।^४

२.२ बाल्यकाल

फूजेल गाउँमा जन्मिएका देवकोटाको बाल्यकाल त्यहीं गाउँमा बितेको थियो । आफ्ना बूडामणि देवकोटाको बाल्यकाल बाबा-आमाको भरणपोषणमा बितेको थियो ।^५ बाआमाको जेठो सन्तान भएकाले परिवारमा सवैभन्दा बढी स्नेह पनि उनले पाएका थिए ।^६ देवकोटाको परिवारको आर्थिक अवस्था मध्यम भए पनि उनलाई आवश्यक कुराको कमी थिएन । उनको बाल्यकाल गोर्खा जिल्लाको फूजेल गाउँको रमणीय वातावरणमा आफ्ना समकालीन साथीभाईसँग कविता र गीत सुनाएर बित्यो ।^७ आकर्षक पोटिलो शारीरिक बनावट भएका देवकोटा बाल्यकालदेखि नै जिज्ञासु, लगनशील, उत्सुक, मेहनती, मिलनसार र मृदुभाषी स्वभावका थिए ।^८ देवकोटा सानैदेखि लोकगीत गाउने, रोदीमा नाँच्ने पात्रको रूपमा प्रस्तुत

---

^१ चूडामणि देवकोटासँगको लिखित अन्तर्वार्ताबाट जानकारी प्राप्त ।

^२ ऐजन ।

^३ ऐजन ।

^४ ऐजन ।

^५ ऐजन ।

^६ ऐजन ।

^७ ऐजन ।

^८ ऐजन ।

हुने गर्दथे । १० वर्षको उमेरसम्म आफ्नै जन्मभूमिको सेरोफेरोमा बाबु आमाको रेखदेख पालनपोषण र मायाममतामा विताएका थिए ।^९ देवकोटाको हरेक काम लगनशीलतापूर्वक गर्ने बानी तथा रसिक साहसी र जस्तोसुकै कठोर काम गर्न पनि पछि नहट्ने चूडामणिलाई उनका बाबुआमा, छरछिमेक, इष्टमित्र सबैले माया गर्थे ।^{१०} समग्रमा भन्नुपर्दा देवकोटा रचनात्मक स्वभावका व्यक्ति थिए ।

२.३ प्रारम्भिक शिक्षादीक्षा

चूडामणि देवकोटाको अक्षरारम्भ आफ्नै गाउँ गोर्खाको फूजेल गाउँको सुन्दर, शान्त र स्वच्छ ग्रामीण वातावरणमा घरैबाट शुरु भएको हो ।^{११} उनका बाबु संस्कृतका प्रकाण्ड विद्वान् भएकाले संस्कृत शिक्षाबाट प्रारम्भिक अध्ययन शुरु गरेका थिए ।^{१२} १० वर्षको उमेरमा गोर्खाकै भाषापाठशालाबाट अक्षरारम्भ गरी गुरुकुल शिक्षा (गणेश अर्याल) बाट लिई प्रारम्भिक शिक्षा आरम्भ गरेका थिए ।^{१३} देवकोटाले प्राथमिक तहसम्मको शिक्षा आफ्नै गाउँको स्कूलबाट अध्ययन गरे र २०२१ सालमा काठमाडौँ आई आधुनिक शिक्षातिर उन्मुख भएका हुन् ।^{१४} फलस्वरूप उनले प्राथमिक र निम्नमाध्यमिक तहको शिक्षा प्रथम श्रेणीमा पुरा गरेका थिए । त्यसपछि उनले पद्मोदय मा.वि. बाट तृतीय श्रेणीमा एस.एल.सी. उत्तीर्ण गरेका थिए ।^{१५} यसरी आई.ए. वीरेन्द्र कलेज भरतपुरबाट उत्तीर्ण गरे भने बी.ए. सरस्वती कलेजबाट द्वितीय श्रेणीमा उत्तीर्ण गरेका थिए ।^{१६} काठमाडौँमा आई आधुनिक शिक्षातिर उन्मुख भएका देवकोटाले त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट जनप्रशासनमा डिग्री हासिल गरेका

---

^९ ऐजन ।

^{१०} ऐजन ।

^{११} ऐजन ।

^{१२} ऐजन ।

^{१३} ऐजन ।

^{१४} ऐजन ।

^{१५} ऐजन ।

^{१६} ऐजन ।

थिए ।^{१७} देवकोटा बाल्यकालदेखि तीक्ष्ण बुद्धि भएका कारण सानैदेखि कविता कोर्ने क्रममा उनले २०२७ सालमा 'प्रकाशपुञ्ज' पत्रिकामा 'दियो' नामक कविता लेखेका थिए ।^{१८}

२.४ विवाह र पारिवारिक जीवन

चूडामणि देवकोटाको विवाह प्रसङ्ग रोचक किसिमको रहेको छ । देवकोटा आफ्नो नोकरीको सिलसिलामा रहेकै अवस्थामा र बभाङ्गकी सुष्मा रानी पद्मोदय क्याम्पसमा अध्ययनकै सिलसिलामा काठमाडौंमा नै रहेको अवस्थामा उनीहरूबीच चिनजान भएको थियो ।^{१९} त्यहीं चिनजान प्रेमको रूपमा परिणत भई २०३७ सालमा उनीहरूको मागी विवाह भएको थियो ।^{२०} त्यसपछि समयको गीतसँगै उनीहरूका दुई छोराको जन्म भएको थियो । यसरी जीवनको दुःख-सुख, हाँसो-रोदन, हर्ष, विष्मत् आदि काट्दै हाल उनीहरूको पारिवारिक अवस्था सुखद रहेको छ ।^{२१} देवकोटाको २०४० सालमा पहिलो सन्तानका रूपमा छोरा प्रतीकको जन्म भयो र कान्छो छोरा स्पृश्यको २०४३ सालमा जन्म भयो । यसै सन्दर्भमा जेठा छोरा प्रतीकको विवाह भैसकेको र हाल उनीहरू दुवै जना अष्ट्रेलियामा विद्यार्थी जीवन विताइरहेका छन् ।^{२२} देवकोटाकी श्रीमती सुष्मा रानी राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकमा शाखा अधिकृतका रूपमा कार्यरत छिन् ।^{२३} अहिले देवकोटा र उनकी श्रीमती भने काठमाडौंको ज्ञानेश्वर स्थित आफ्नै घरमा बसोबास गर्दै आइरहेका छन् ।^{२४} उनीहरू दुवै छोराहरूको प्रगीतमा रमाएका देवकोटा चारो गुँडदेखि टाढा गएका परेवा वेलुका आफ्नै गुँडमा फर्किए हुन्थ्यो भन्ने आशा राख्दछन् ।^{२५}

---

^{१७} ऐजन ।

^{१८} ऐन ।

^{१९} ऐजन ।

^{२०} ऐजन ।

^{२१} ऐजन ।

^{२२} ऐजन ।

^{२३} ऐजन ।

^{२४} ऐजन ।

^{२५} ऐजन ।

२.५ आजीविका

चूडामणि देवकोटाको आर्थिक अवस्था मध्यम स्तरको रहेको छ।^{२६} उनका बाबु संस्कृतका प्रकाण्ड विद्वान भएका कारण उनी संस्कृत शिक्षाबाट बढी प्रभावित थिए। देवकोटाले २०३० सालमा नेपाल राष्ट्र बैंकबाट सरकारी सेवामा प्रवेश गरेका हुन्। राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकका विभिन्न शाखाहरूमा प्रबन्धक भई कार्य सम्पादन गरिसकेका देवकोटाले २०३७ सालमा पुनः सेवा रूपान्तरण गरि निजामति सेवामा प्रवेश गरेका थिए।^{२७} तत्कालिन प्रशासन व्यवस्था विभाग 'संगठन तथा व्यवस्थापन' सुधार सम्बन्धी कार्यमा प्रतिवेदन तयार गर्ने जसता कार्यमा उनको संलग्नता थियो।^{२८} गोर्खा दरवारका सदस्य तथा प्रतिवेदन लेखक भएका देवकोटा हालसम्म पनि निजामति सेवामै कार्यरत रहेका छन्।^{२९} कविता, गीत लेखनमा बढी रुचि राख्ने देवकोटाले २०२७ सालमा 'प्रकाशपुञ्ज' पत्रिकामा 'दियो' नामक कविता लेखेका छन्।^{३०} यो कविता उनको साहित्य लेखनको पहिलो कृति हो। त्यस्तै गीती यात्रामा पनि संलग्न रहने देवकोटाका आधा दर्जन जति एकल एल्बमहरूको पनि रेकर्ड भैसकेका छन्।^{३१} देवकोटा हाल नेपाल रेडक्रस सोसाइटी र नेपाल हृदय रोग निवारण प्रतिष्ठानको आजीवन सदस्य समेत रहेका छन्।^{३२}

२.६ स्वभाव

आकर्षक, पोटीलो शारीरिक बनावट भएका देवकोटा बालककालदेखि नै जिज्ञासु, लगनशील, उत्सुक, मेहनति, मिलनसार र मृदुभाषी स्वभावका थिए।^{३३} मानिस जुन किसिमको वातावरणमा हुर्किन्छ र बढ्छ उसको स्वभाव र बानी व्यवहार पनि सोही अनुरूपकै हुन्छ। चूडामणि देवकोटाको स्वभावको कुरा गर्न उनी कहिल्यै नरिसाउने, हँसिलो

---

^{२६} ऐजन।

^{२७} ऐजन।

^{२८} ऐजन।

^{२९} ऐजन।

^{३०} ऐजन।

^{३१} ऐजन।

^{३२} ऐजन।

^{३३} ऐजन।

स्वभावका रहेका छन् ।^{३४} उनको पारिवारिक स्थिति अत्यन्तै सुखसँग वितिरहेको देखिन्छ । देवकोटा एक कवि, लेखक, तथा गीतकार व्यक्तित्व भएकाले सम्भवतः गम्भिर तर बोलीचालीमा अत्यन्तै मीठास रहनु त स्वभाविकै पाइन्छ । उनी तडकभडक बाट टाढै रहनु आफ्नो कर्मलाई जीवनको अभिन्न अंगका रूपमा हेर्ने व्यक्तित्व पनि देखिन्छ ।^{३५} देवकोटाको अहिले पनि फुर्सदको समयमा केही न केही लेखिरहने स्वभाव प्रबल रूपमा रहेको छ ।^{३६} देशभक्ति नै धर्म होस् र नेपाली एउटै जात होस् भन्ने जस्तो उनको विचार र स्वभाव प्रशंसनिय रहेको छ ।

२.७ रुचि

देशवासीको भलो हुने सबै क्षेत्रमा आफ्नो रुचि रहेको बताउने चूडामणि देवकोटा सानैदेखि लोकगीत , लोकनृत्य र सांस्कृतिक क्रियाकलापमा विशेष चासो र रुचि राख्थे ।^{३७} देवकोटा एक सफल कवि, लेखक र गीतकार व्यक्तित्व भए पनि नयाँ नयाँ गीतरूपको रचना गर्नु जीवनको पनि रुचिको विषय भएको कुरा बताउँछन् । परिवार, इष्टमित्र, साथीभाईसँग बसेर रमाइलो गर्न र ख्यालठट्टा गर्न रुचाउने देवकोटा कामको व्यस्तताले त्यसो गर्न नपाएकोमा चिन्तित देखिन्छन् ।^{३८} लवाई र खवाईमा खासै रुचि नभएको बताउने देवकोटाले जे अनुकुल पच्यो त्यही खाने-लाउने गरेको बताउँछन् ।^{३९} विशेष गरी साँझको समयमा लेख्न रुचाउने देवकोटा तनावमुक्त श्रणमा मात्र सुन्दर सिर्जना हुनसक्ने आफ्नो अनुभव भएक बताउँछन् ।^{४०} देवकोटा आफ्ना बुवाले रामायण वाचन गरेको सुनेपछि यिनी साहित्यतर्फ आकर्षित भएको बुझिन्छ । आफू पनि भानुभक्त जस्तै बन्ने इच्छा राखेर उनले कवितामा पनि लयको खोजी गरे ।^{४१} यिनी आफ्ना बुवालालाई विश्वको ज्ञान र यातना अनि शक्तिको

^{३४} ऐजन ।

^{३५} ऐजन ।

^{३६} ऐजन ।

^{३७} ऐजन ।

^{३८} ऐजन ।

^{३९} ऐजन ।

^{४०} ऐजन ।

^{४१} ऐजन ।

केन्द्र ठान्दथे । उनी सानैदेखि प्रकृतिसँग रमाउने र साहित्यतर्फ चाख राख्ने भएकाले उनको रुचि साहित्य लेखनतर्फ अग्रसर रहेको बताउछन् ।^{४२}

२.८ भ्रमण

गोर्खाको फूजेल बनपाखामा घुमेर बाल्यकाल बिताएका देवकोटाले २०२१ सालमा अध्ययनको सिलसिलामा सर्वप्रथम काठमाण्डौ देख्ने मौका पाए ।^{४३} उनले भ्रमणको सम्बन्धमा लामो देशविदेशहरुको भ्रमण गरेका छन् । भ्रमणको खासै रुची नभएका देवकोटाले अध्ययन तथा सरकारी कामका सिलसिलामा स्वदेशका विभिन्न क्षेत्र तथा विदेशको भ्रमण गरेका थिए ।^{४४} उनले एशियाका प्रायः सबै देश र यूरोपेली मुलुकहरुको पनि भ्रमण गरेका छन् । देवकोटा नेपाल रेडक्रस सोसाइटी र नेपाल क्षयरोग निवारण प्रतिष्ठानको आजीवन सदस्य समेत रहेका छन् ।^{४५} उनले मुलुकका ६८ जिल्लाको भ्रमण गरिसकेका छन् । देश तथा विदेशको भ्रमण आनन्दसँग कुनै प्रकारको पिरलो नबोकी पर्यटक बनेर घुमेको बताउने देवकोटा आफू पुगेका र घुमेका सबै ठाउँको भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक एवं साँस्कृतिक प्रभाव कुनै न कुनै रूपमा परेको सुनाउछन् ।^{४६} उनले भ्रमण गरेका ठाउँहरू मध्ये मन परेको ठाउँ चेक रिपब्लिकको राजधानी- 'प्राग' र नेपालको ताप्लेजुङ्गको गुफापोखरी हो ।^{४७} ती ठाउँहरू मन पर्नुको कारण त्यहाँको रमणीय वातावरण र हावापानी हो भनी उनी बताउँछन् ।^{४८}

---

^{४२} ऐजन ।

^{४३} ऐजन ।

^{४४} ऐजन ।

^{४५} ऐजन ।

^{४६} ऐजन ।

^{४७} ऐजन ।

^{४८} ऐजन ।

२.९ सम्मान र पुरस्कार

आधुनिक नेपाली साहित्यका विविध पाटाहरूमा कलम चलाएका देवकोटाले धेरै सम्मान र पुरस्कार पाएको बताउँछन्।^{४९}

गीतकार, कवि तथा लेखक देवकोटाले एकल एल्बम 'धर्ती र धुन' मा आमाघर नेपाल, राष्ट्रिय साँस्कृतिक मञ्चद्वारा सम्मान पाएका थिए।

- क्रिएटीभ राष्ट्रिय सम्मान (२०६७)
- शान्तिका लागि साँस्कृतिक सम्मान (२०६२)
- विशिष्ट तन्नेरी सम्मान (२०६९)
- नेपाली साहित्य र गीतको क्षेत्रमा सम्मान (२०६९)
- कला साहित्य र सिर्जना आदिमा सम्मान र पुरस्कार प्राप्त गरिसकेका छन्^{५०}

त्यस्तै मुर्धन्य सङ्गीतकार श्री अम्बर गुरुङ्ज्युको प्रमुख आतिथ्यमा देवकोटाद्वारा रचित एल्बम सङ्गीतकार शक्तिवल्लभद्वारा सङ्गीतवद्ध राष्ट्रिय गीतहरूको दोस्रो साङ्गीतिक सौगात 'भूगोल र भावना' को लोकार्पण समारोहमा यहाँको सम्मान प्रार्थनीय छ।^{५१}

सम्मान र पुरस्कारको सम्बन्धमा चूडामणि देवकोटाले उनका एकल एल्बम र संयुक्त एल्बमहरूमा थुप्रै सम्मान र पुरस्कारहरू पाएका छन्।^{५२}

२.१० प्रभाव र प्रेरणा

कुनै पनि साहित्यकारले लेख रचना आदि सृजना गर्दा कसै न कसैको प्रेरणा ग्रहण गरेको हुन्छ। देवकोटाको साहित्य लेखनको प्रेरणाको मुख्य श्रोत नेपाली लोक संस्कृति र जनजिब्रामा प्रचलित साहित्य नै हो।^{५३} देवकोटाको साहित्य लेखनतर्फको उन्मुखतामा पनि त्यस्तै विभिन्न व्यक्तिहरू एवम् प्रसिद्ध साहित्यकारहरूका कृतिहरूको अध्ययनबाट प्रत्यक्ष र

---

^{४९} ऐजन।

^{५०} ऐजन।

^{५१} ऐजन।

^{५२} ऐजन।

^{५३} ऐजन।

अप्रत्यक्ष रूपमा प्रभाव परेको पाइन्छ।^{५४} देवकोटाको साहित्य जीवन निर्माणमा पारिवारिक वातावरणको मुख्य रूपमा भूमिका रहेको देखिन्छ।^{५५} देवकोटा आफ्नो लेखनको प्रेरणाको मूल स्रोत आफ्ना बुवालार्ई ठान्दछन्।

बाल्यकालदेखि नै कविता र गीत लेखनमा अघि बहिरहेका देवकोटा २०२१ तिर काठमाडौं आएपछि अग्रज साहित्यकारहरू बालकृष्ण सम, लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, इन्द्रबहादुर राई जस्ता साहित्यकारसँगको भेटपछि प्रेरणा र प्रभाव ग्रहण गरि यिनी साहित्यिक रचनातर्फ झन्-झन् आकर्षित बन्दै गएको बताउँछन्।^{५६} त्यसैगरी अंग्रेजी कविहरूका कविताहरूबाट पनि उनी प्रभावित रहेको देखिन्छ।^{५७} मूलतः देवकोटाको लेखनमा बाबुको उचित निर्देशन, वातावरणीय प्रभाव, स्वदेशी तथा विदेशी साहित्यकारसँगको सम्पर्क, अध्ययन र जीवन भोगार्ईबाट प्राप्त ज्ञान आदिले प्रभाव पारेको पाइन्छ।^{५८}

२.११ सिर्जनात्मक गतिविधि

रचनाको प्रारम्भ (साहित्य क्षेत्रमा प्रवेश) आन्तरिक प्रतिभा भएका व्यक्तिलार्ई जव कुनै घटना वा वातावरणले प्रभाव पार्न थाल्छ तव उसका मष्तिष्कमा सुप्त रूपमा रहेका अनुभूतिहरू बाहिर प्रकट हुन थाल्दछन्। यसरी नै कविता वा काव्यमा परिणत हुन्छन्। जसलार्ई लेखकका रचनाको प्रारम्भिक अवस्था वा विन्दु भनिन्छ।

देवकोटाको लेखन कार्यको प्रारम्भ गोर्खाको आफ्नै घरमा भएको थियो। पण्डितबाट घरमा नै अनौपचारिक शिक्षा हासिल गरेका देवकोटाले सानै उमेरदेखि नै छिटपुट रूपमा केही कविताहरू लेखेका थिए भनिए तापनि उनका ती कृतिहरू भने हाल उपलब्ध छैनन्। उनको शुरुको रचनाको प्रारम्भ विन्दु भने २०२७ सालमा 'दियो' नामक कविता लेखेपछि भएको देखिन्छ।

यसरी चूडामणि देवकोटाले २०२७ साल देखि नै साहित्य सृजनामा संलग्न भएको देखिन्छ। 'दियो' कविता नै उनको पहिलो रचनाको हो।

---

^{५४} ऐजन।

^{५५} ऐजन।

^{५६} ऐजन।

^{५७} ऐजन।

^{५८} ऐजन।

परिच्छेद - तीन
चूडामणि देवकोटाको व्यक्तित्व

३.१ व्यक्तित्व निर्माणका प्रमुख आधारहरू

मान्छेको व्यक्तित्व उनका जीवनमा आइपर्ने विभिन्न आरोह अवरोह पीर वेदना तथा क्रियाकलापबाट निर्धारित भएको हुन्छ । साथै व्यक्तित्व निर्माणमा पारिवारिक, सामाजिक, आर्थिक, साँस्कृतिक, शैक्षिक तथा वातावरणीय प्रभावले पनि महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । यसरी निर्माण भएको व्यक्तित्व व्यक्तिका समस्त जैविक जन्मजात तथा आजित विन्यास एवम् प्रकृतिहरूको समूह हो । परिस्थिति अनुसार चलन सक्ने र प्रत्येक क्षणमा नवीन दृष्टिकोण प्रस्तुत गर्न सक्ने व्यक्तिभित्र निर्हित प्रतिभा नै व्यक्तित्व हो ।

लगभग ४ दशक जतिको जीवनावधिमा ४ दशक जति लामो समय भाषा साहित्य तथा समाजसुधार आदिको क्षेत्रमा खर्च गरेका देवकोटाको व्यक्तित्व उपयुक्त प्रकृयाबाट नै तयार भएको देखिन्छ । उनको व्यक्तित्व निर्माणमा विशेष गरेर पारिवारिक, सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक तथा शैक्षिक पक्षले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन् । देवकोटाका उपयुक्त प्रकृयाबाट निर्माण भएका व्यक्तित्वका पाटाहरूलाई मुलतः बाह्य र आन्तरिक गरी दुई भागमा विभाजन गरेर प्रस्तुत गर्न सकिन्छ । चूडामणि देवकोटाको शारिरिक बनावट एवम् उनले समाजका हरेक क्षेत्रमा प्रवेश गरी विभिन्न तहमा रहेर गरेका कार्यबाट निर्माण भएका व्यक्तित्वहरू वाह्य व्यक्तित्व भित्र पर्दछन् । उनी भित्र रहेको सिर्जनात्मक प्रतिभाले उचित समय पाई बाहिर प्रकट हुँदा निर्माण भएका साहित्यिक व्यक्तित्वहरू चाँही आन्तरिक व्यक्तित्वभित्र पर्दछन् ।

३.२ वाह्य व्यक्तित्व

चूडामणि देवकोटा साडे पाँच फुट अग्ला शान्त तथा गम्भिर मुखाकृती डोलो अनुहार, गोलो पुष्ट गाला, तिल पुष्पाकृतिको नाक, तीखा मर्म भेदी, फराकिलो निधार, लामा कान, ढकमक्क र पातलो केश जीवनको उत्तरार्धमा वार्धव्यले पातलिएको छाला, श्रवण शक्ति स्मरणशक्ति र चिन्तन शक्तिमा कुनै शिथिलता र दुर्बलता नआएका हष्टपुष्ट व्यक्ति

थिए । देवकोटाले पोशाकमा प्राय : सर्ट, पाइन्ट, कालो कोट र कालो जुत्ता लगाउने भएपनि जीवनको उत्तरार्धभित्र सामान्य पोशाक नै लगाउने गर्दथे ।

३.३ राजनैतिक व्यक्तित्व

चूडामणि देवकोटालेको समाज सेवामा पनि उल्लेखनीय कार्य गरेका छन् । उनले ठाँउ ठाँउमा चन्दादान गर्नुका साथै गरिव परिवारका सदस्यहरु विरामी परेको अवस्थामा औषधि उपचारमा समेत सहयोग गरेका थिए । सानै देखि जनजातिप्रति भेदभाव नगर्ने देवकोटाले सबै जातका मानिसहरु एकै हुन् भन्ने मान्यता राख्ने भएकाले गोर्खाका विभिन्न ठाँउमा गएर अछुत जातिहरुलाई पनि शैक्षिक ज्ञान दिलाउनु पर्दछ भन्ने विचारलाई अघि सारेका थिए ।

३.४ साहित्यकार व्यक्तित्व

वि.सं. २०२७ देखि साहित्य सिर्जना गर्न थालेका चूडामणि देवकोटा हालसम्म पनि यस क्षेत्रमा सक्रिय नै रहेका छन् । उनको साहित्य सिर्जना यात्राले झण्डै ३ दशक पूरा गरेको छ ।^१ २०२७ सालमा 'प्रकाशपुञ्ज' पत्रिकामा 'दियो' नामक कविता मार्फत् नेपाली साहित्यमा प्रवेश गरेका देवकोटाको लेखन नेपाली साहित्यका विविध विधामा चल्मलाएको पाइन्छ । तापनि अन्य विधाका तुलनामा उनको कवि तथा गीतकार व्यक्तित्व नै विशेष प्रभावशाली रहेको छ ।^२ उनी गीतकारका रूपमा नै विशेष प्रसिद्ध रहेका छन् । साहित्यकार स्रष्टा र द्रष्टा दुवै हुन सक्छ भन्ने देवकोटा हालसम्म मुल साहित्य स्रष्टाका रूपमा देखिएका छन् । वि.सं. २०२७ मा 'दियो' नामक कविताबाट नेपाली साहित्यमा देखा परेका देवकोटाको पहिलो प्रकाशित गीती संग्रह 'मनका हरफ' मा ९७ वटा गीतहरू रहेका छन् । फुटकर गीत र कविता कृति यति लेखियो भन्ने कुराको एकिन उनी आफैसँग छैन भनि बताउछन् ।^३

---

^१ शोधनायकसँगको प्रत्यक्ष अन्तर्वार्ताबाट ।

^२ ऐजन ।

^३ ऐजन ।

लोकगीत संकलन र गायनपद्धि मौलिक गीत तथा कविता लेखन थालेको बताउने देवकोटाका हरेक कविता र गीत देश र देशबासीको भलो हुने कुरामा केन्द्रित रहेका छन् । उनका हरेक रचना राष्ट्रियता, राष्ट्रिय एकता, अखण्डता र प्रकृतिप्रेमको भावभूमिमा अडेका छन् ।^४ सरल, सहज, प्रसादमय र कथ्य स्तरको भाषा समेत प्रयोग गरिएका उनका कवितामा प्रयुक्त, विम्ब र प्रतीकहरू पनि सहज स्वभाविक र सुबोध देखिन्छन् ।

सरल, सुललित र लयात्मक पद्य रचना नै गीत हो । संवेदनशील अनुभूतिलाई कलात्मक शैलीले सजाएर विभिन्न छन्द वा गद्यमार्फत सम्प्रेषित अभिव्यक्ति कविता हो भन्ने देवकोटाका रचना, प्रेम, विरह, राष्ट्रियताका अनुभूति र उपयुक्त शिल्प विधानद्वारा सुसज्जित भएका छन् ।^५ उनका गीतमा कवितात्मक अनुभूति र कवितामा गीतिमय गुण पाइने हुनाले गीतकार र कवि व्यक्तित्व एक अर्काका पुरक देखिन्छन् ।

३.५ बहुभाषी व्यक्तित्व

चूडामणि देवकोटा कवि तथा गीतकार मात्र नभएर एक सफल बहुभाषी ज्ञाता पनि हुन् । उनलाई नेपाली मात्र नभएर संस्कृत, अंग्रेजी र हिन्दी गरी ३ भाषाको राम्रो ज्ञान छ । नेपाली भाषा उनको मातृभाषा हो भने अन्य २ भाषा अध्ययन तथा जागीरका सिलसिलामा सिकेका थिए ।^६ उनको साहित्यिक व्यक्तित्व निर्माण र विकासमा यस बहुभाषी ज्ञानले निकै महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको छ ।^७

३.६ समाजसेवी व्यक्तित्व

चूडामणि देवकोटालको समाज सेवामा पनि उल्लेखनीय योगदान गरेका छन् । उनले ठाउँ-ठाउँमा चन्दादान गर्नुका साथै सार्वजनिक पाटी-पौवाहरू, धर्मशाला आदिको निर्माण गर्नमा सहयोग गरेका छन् ।^८ यसरी समाज सेवामा निरन्तरता दिने देवकोटाले गरिव परिवारका सदस्यहरू विरामी परेको अवस्थामा औषधी उपचारमा समेत सहयोग गरेका

^४ ऐजन ।

^५ ऐज ।

^६ ऐजन ।

^७ ऐजन ।

^८ ऐजन ।

छन् । सानैदेखि जातजातिप्रति भेदभाव नगर्ने देवकोटाले सबै जातका मानिसहरू एकै हुन् भन्ने मान्यता राख्ने भएकाले गोर्खाका विभिन्न ठाउँहरूमा गएर अछूत जातिहरूलाई पनि शैक्षिक ज्ञान दिलाउनु पर्दछ भन्ने विचारलाई अघि सारेका थिए ।^९ यसका साथै देवकोटा हाल नेपाल रेडक्रस सोसाइटी र नेपाल हृदय रोग निवारण प्रतिष्ठानको आजीवन सदस्य समेत रहँदै आएका छन् ।

३.७ प्रशासनिक व्यक्तित्व

चूडामणि देवकोटाको प्रशासनिक व्यक्तित्व पनि महत्वपूर्ण देखिन्छ । उच्च शिक्षा आर्जन गर्ने समय देखि नै विभिन्न व्यक्तिगत संस्थाहरूमा काम गरेका चूडामणि देवकोटाले २०३० मा नेपाल राष्ट्र बैंकबाट सरकारी सेवामा प्रवेश गरेका हुन् । राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकका विभिन्न शाखाहरूमा प्रबन्धक भई कार्य सम्पादन गरिसकेका चूडामणि देवकोटाले २०३७ सालमा पून सेवा रूपान्तरण गरी निजामती सेवामा प्रवेश गरेका थिए । 'तत्कालीन प्रशासन व्यवस्था विभाग सङ्गठन तथा व्यवस्थापन' सुधार सम्बन्धी कार्यमा प्रतिवेदन तयार गर्ने जस्ता कार्यमा उनको संलग्नता थियो ।

गोर्खा दरवारका सदस्य तथा प्रतिवेदन लेखक भएका देवकोटा हालसम्म पनि निजामती सेवामा कार्यरत रहेका छन् । कविता तथा गीत लेखनमा बढी रुचि राख्ने देवकोटाले २०२७ सालमा प्रकाशपुञ्ज पत्रिकामा दियो नामक कविता लेखेका छन् । देवकोटा हालसम्म रेडक्रस सोसाइटी र नेपाल हृदय रोग निवारण प्रतिष्ठानको आजीवन सदस्य समेत रहेका छन् । यसबाट पनि उनी कुशल प्रशासक हुन् भन्ने कुराको पुष्टि हुन्छ । यसरी देवकोटाले आफू विभिन्न जिम्मेवारीपूर्ण पदमा रहँदा आफूलाई इमान्दार, कुशल, लगनशील प्रशासकका रूपमा स्थापित गरेका छन् ।

३.८ अन्य व्यक्तित्व

चूडामणि देवकोटाका माथि उल्लेख गरिएका व्यक्तित्व बाहेक अन्य व्यक्तित्वहरू पनि रहेका छन् । ती व्यक्तित्वहरूको सामान्य उल्लेख निम्नानुसार गरिएको छ ।

---

^९ ऐजन ।

देवकोटा जब जागिरे पेशामा लागे त्यसपछि उनले धेरै सर-सहयोग गरे । २०३० सालदेखि नेपाल राष्ट्र बैंकबाट सरकारी सेवामा प्रवेश गरेका भए पनि २०३७ सालमा पुनः सेवा रूपान्तरण गरि निजामति सेवामा प्रवेश गरेका थिए ।^{१०}

गोर्खा दरबारका सुधार सम्बन्धी गठित अर्थ मन्त्रालय निकाय कार्यदल २०३८ मा सदस्य र प्रतिवेदन लेखक रहेका देवकोटा हालसम्म पनि निजामति सेवामा नै कार्यरत रहेका छन् । त्यस्तै गरि देवकोटा नेपाल रेडक्रस सोसाइटी र नेपाल हृदय रोग निवारण प्रतिष्ठानको आजीवन सदस्य समेत रहेका छन् ।^{११}

यसरी सूक्ष्म तरिकाले देवकोटाको व्यक्तित्व हेर्दा यिनी बहुव्यक्तित्वका धनी हुनुका साथै समाज सुधारप्रति निरन्तर लाग्ने व्यक्तिका रूपमा देखा परेका छन् ।^{१२}

३.९ निष्कर्ष

वि.सं. २०११ जेष्ठ ६ गते गोर्खाको फूजेल पौवा गाउँमा जन्मिएका चूडामणिले १० वर्षको कलिलो उमेरबाट नै कविता रचना गर्न शुरु गरेबाट उनी सानैदेखि साहित्यप्रति रुचि राख्थे भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ । बहुमुखी प्रतिभा सम्पन्न देवकोटा मूलतः कवि, गीतकारका रूपमा परिचित देखिन्छन् । उनको बाल्यकालदेखि नै साहित्यप्रतिको भुकाव र समवर्ती वा पूर्ववर्ती साहित्यिक व्यक्तित्वसँगको सम्पर्कले उनको साहित्यिक यात्राको मार्गरेखा कोरेको देखिन्छ । यिनले आफ्ना साहित्यिक रचनाहरूमा आफूले भोग्नु परेका आर्थिक, सामाजिक, पारिवारिक पीडालाई नै विषयवस्तु बनाएको देखिन्छ । यिनका केही कविता तथा गीतमा जीवनका घटनाहरू अभिव्यक्ति भएको पाइन्छ । त्यसैले उनको जीवनी र साहित्य रचनाबीच अन्तर्सम्बन्ध रहेको देखिन्छ ।

---

^{१०} ऐजन ।

^{११} ऐजन ।

^{१२} ऐजन ।

परिच्छेद चार

गीतकार चूडामणि देवकोटाको गीतियात्रा

४.१ गीतकार चूडामणि देवकोटाको गीतियात्राको चरण विभाजन

चूडामणि देवकोटाले भ्रण्डै ४ दशक लामो हुन लागि रहेको साहित्यिक यात्रा अवधिमा विभिन्न चौतारी र भन्ज्याङ्हरु आएका छन् । जसलाई घुम्ती वा 'मोड्' का रूपमा हेर्न सकिन्छ । विशेष गरी साहित्यिक यात्राको निर्व्योम गर्दा परम्परागत सापेक्षतामा लेखन, गुणनात्मक, परिणात्मक स्तर विधागत लेखनमा प्राप्ति अप्राप्ति, लेखकीय उद्देश्य अनुरूप लेखनमा गुणनात्मक रूपमा गति वृद्धि हुँदै गइरहेको लेखन अवस्था तथा साहित्यिक लेखनको स्वरूपलाई मूल आधारका रूपमा अङ्गीकार गर्नुपर्दछ । यसर्थ यहाँ यिनै केही तथ्यहरुलाई आधार मानेर चूडामणि देवकोटाको २०२७ सालदेखि हालसम्मको साहित्यिक लेखनलाई उनको साहित्यिक यात्रा वा मोडका रूपमा केलाउन र प्रष्ट्याउन सकिन्छ । उनका साहित्यिक यात्रा वा मोडहरुलाई ३ चरणमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

(१) प्रथम चरण (२०२७ -२०५६) सम्म

(२) द्वितीय चरण (२०५७ -२०६३) सम्म

(३) तृतीय चरण (२०६४ -हाल) सम्म

साहित्यको एक विधा कविता लेखन मार्फत् साहित्य लेखनमा देखा परेका देवकोटा प्रथम चरण (२०२७) सालमा प्रकाशित “प्रकाशकुञ्ज पत्रिकामा” प्रकाशित दियो नामक कविताबाट पात्रहरुका माझमा कविता क्षेत्रमा देखा परेका हुन् । उनका स्थानीय स्तरका पत्रिकाहरुमा कविता, गीत र लेखरचनाहरु प्रकाशित भएका छन् । यसैगरी उनका हन्य कविताहरु मासिक पत्रिका कलश राष्ट्रिय मञ्चद्वारा प्रकाशित भएका छन् । त्यस्तै अन्य कविताहरु वगर नामक किताव, कौशिकि कितावमा प्रकाशित भइसकेका छन् ।

यसप्रकार देवकोटाको यो साहित्यिक यात्राको प्रथम चरण हो र यस चरणमा सालखाला कृतिहरु प्रकाशित भएका छन् यी क्रमश कविता, गीत एंवम् फुटकर रूपमा देखापरेका छन् ।

(१) प्रथम चरणका प्रवृत्तिहरु

चूडामणि देवकोटाको साहित्यिक यात्राको प्रथम चरणलाई आरम्भ र विकासको संज्ञा दिनुपर्दछ । यस चरणमा देवकोटाको साहित्यिक लेखनको थालीका साथै क्रमिक रूपमा लेखनगत गुणात्मक विकास हासिल गर्न सक्षम भएको छ । समग्रमा यिनका यतिवेलाका साहित्यिक प्रवृत्तिहरुलाई केलाउँदा निम्न रूपमा यिनको साहित्यिक प्रवृत्ति भुत्कदैं अधिबढेका थिए भन्नुपर्दछ ।

१. समग्रमा समाजमा रहेका घटनाहरुलाई टपक्क टिपेर त्यसलाई कवितात्मक रूप दिने क्रममा मनोविश्लेषणको प्रयोग प्रवृत्त हुने ।
२. समाजका निम्न वर्गीय नारी जातिका समस्यालाई टिपेर कवितात्मक अभिव्यक्ति समेत कवितामा उपयोग गर्ने प्रवृत्ति ।
३. राजनैतिक समसामयिक विषयवस्तुलाई साहित्यिक स्वरूप दिएर निजात्मक रूपमा थेंग्न सक्ने विषयलाई कविताका रूपमा र वस्तुगत विषयवस्तुलाई कवितामा प्रस्तुतीकरण गर्ने ।

समग्रमा साहित्यिक लेखनका बहुविध फाँटमा यात्रा गर्ने मात्रै होइन, गुणात्मक परिणति पनि सक्नुपर्दछ भन्ने तर्फ सदैव यथेष्ट हुने । मुख्यत केही सफलता र केही लेखन अभ्यास एवम् प्रकारका रूपमा ठडिएको यो चरणमा चूडामणि देवकोटाले साधनामय प्रतिभा निम्न क्षमतामा दरिलो विश्वास पलाँउदछ साथै कविता लेखनमा प्राप्त सफलताले यिनलाई साहित्य यात्रामा सरिक हुनुमा थप आत्मबल प्रदान गर्दछ ।

(२) द्वितीय चरणका प्रवृत्तिहरु

यस चरणको प्रथम प्रकासित कृतिका रूपमा 'सिटिजन भ्वाइस' (२०६१) नामक विचार प्रधान मासिक पत्रिका वर्ष ४, अंक छ । पुर्णाङ्क १५, नामक पत्रिका स्तम्भका रूपमा प्रकाशित "आशा गर्भवको" नामक कविता देखा पर्दछ ।

२०६३ सालमा राष्ट्रिय सांस्कृतिक मञ्चद्वारा प्रकासित 'शुभकामना स्मारिका २०६३' मा त्यसपछि त्यही "आशा गर्भवको" नामक कविता छापिएको छ । सयौं गीतका सर्जक देवकोटाका एकल र संयुक्त एलवम्हरु निस्किएका छन् । एकल एलवम् भित्र "धरती र जुन"

(२०५७), “भुगोल र भावना (२०६१)” हुन यी गीतहरूले देवकोटाको गीती भावनालाई दर्शक सम्म पुऱ्याएको छ । द्वितीय चरणका उनका गीतहरू राष्ट्रिय भावनाले छताछुल्ल बगेका छन् ।

“माटो र मुटु” भन्ने एलवम् राष्ट्रपति रामवरण यादवको हातबाट विमोचन भएको छ । यो उनको तेस्रो राष्ट्रिय गीतको एलवम् हो ।

देवकोटाको साहित्यिक लेखनको यस चरणलाई कलात्मक मुल्य र गुणात्मक प्राप्तिका दृष्टिले उत्कर्षको संज्ञा दिनुपर्छ र यो यिनको लेखनको उत्कृष्ट समय विन्दु हो भन्नुपर्छ । आजसम्मको देवकोटाको साहित्यिक परिणात्मक दुवै रूपमा उत्कृष्ट लेखन समय हुन पुगेको छ ।

(३) तृतीय चरणका प्रवृत्तिहरू

यस चरणको प्रथम कृति २०६४ सालमा प्रकाशित “स्मृति शेष” (२०६७४) ले प्राप्त गर्दछ । यो कृति उनका कृतिहरू मध्ये एकल एलवम् अर्न्तगत पर्दछ र यसमा आधुनीक गीतहरू रहेका छन् । त्यस्तै यस चरणमा सपना (२०६७), पनि रहेको छ । त्यस्तै २०६७ असार ३० गते “मनका हरफ” नामक गीती संग्रह प्रकाशित भएको छ । देवकोटाका यस सङ्ग्रहका गीतमा राष्ट्रिय गीत, आधुनीक र श्रृङ्गारिक गीतहरू रहेका छन् । देवकोटाले कतिपय गीतमा महल नरोजी मातृभूमि रोज्ने मान्छेको खोजी गरेका छन् र साहिदको सम्मान गर्ने मान्छेको खोजी गरेका छन् ।

उनका यस चरणका गीतहरू देशभक्तिका भावनाले मात्र सु-सज्जित छैनन्, उनका गीतमा मायालु भनाउँदी प्रतिको प्रेमाकर्षण पनि उत्तिकै छ । यस सन्दर्भमा नभेटिने मायालुसँग पनि उनको मन एकाकार भएको पाइन्छ भने त्यसबाट आफ्नो प्यास मेटीने अनुमान पनि उनले गरेको देखिन्छ । चुडामणीका यस चरणका केही गीतमा मातृस्नेहको भाव पनि छल्लिकएको देखिन्छ । उनले आमाको देहवसान भएदेखी चित्तमा जलाउँदा सम्मको पीडालाई पनि गीतमा उतारेका छन् ।

साहित्यिक विघागत विकासको दृष्टिले तृतीय चरणलाई उत्कृष्ट लेखन चरणमा आरम्भ विकास एवं द्वितीय चरण विकसित विस्तृत स्वरूप प्राप्त गरेको छ । यसरी तृतीय

चरणमा आईपुग्दा देवकोटाले साहित्यका निश्चित विधा कविता एवं गीती लेखनमा वलिष्ठता कायम गर्दै अघि बढिरहेका छन् ।

४.२ चूडामणि देवकोटाका गीति एल्बमहरूको सामान्य परिचय

सयौं गीतका सर्जक देवकोटाका ५ वटा एकल एल्बमहरू छन् र ५ दर्जनभन्दा बढी संयुक्त एल्बमहरू उनका सम्पत्ति हुन् । धरती र धून, भूगोल र भावना, माटो र मुटु, मेरो देश मेरो गीत, स्मृतिशेष आदि उनका एकल एल्बमहरू हुन् । यी गीतहरूले देवकोटाको गीति भावनालाई देशविदेश सभ्य फैलाएको छ । अरुण थापाको स्तरबाट साह्रै आनन्द लिन गीतकार देवकोटा, दीप श्रेष्ठ, लासिमित राई जस्ता संगीत बुझेका गायक गायिकाहरूले नेपाली गीत संगीतलाई नयाँ बाटो दिन सक्ने बताउँछन् । स्वर भएर मात्र हुँदैन उनीहरू आफ्नो कम्पोजमा रमाउन सके भने मात्र राम्रो गीत जन्मन सक्छ भन्ने देवकोटा समकालिन गीतकारहरूमा कालिप्रसाद रिजाल, रत्नशमशेर थापा, दिनेश अधिकारी आदिको नाम सम्मानपूर्वक लिन चाहन्छन् ।

देवकोटाको पहिलो एकल एल्बम धरती र धन हो । अनूभूतिमाथि पूर्ण नियन्त्रण राख्ने गीतकार देवकोटाको मातृभूमि रस बैचित्र्य र रहस्य रमणीयताको वृत्तमा केन्द्रित हुनुको तात्त्विकता चाहिँ के भने उनी जीवनको यादमा छन् । उनले टेकेको धरती पनि तपोभूमियुक्त छ, जहाँ देवताहरूले बास गरेका थिए त्यही देवभूमि आरती हो, यहाँ संयुक्त गीति व्यञ्जनको बोल रहेको छ । चूडामणि देवकोटाको एकल एल्बमहरू मध्ये धरती र धून एल्बमको गीत यस प्रकार रहेको छ ।

"नविगानू बासहरु हूरी बनेर

नयन्न नेपालीलाई को हो भनेर

आँखा बनिदेऊ यो आशा बनिदेऊ

अप्रहाय नेपालीको साथ बनिदेऊ

अहिंसाको उदगयस्थलमा हिंसा छ । शान्तिको पावनभूमिमा अशान्तिले बास गरेको छ । सत्यवादी ऋषिहरुका यज्ञवदीय अप्राय र पापकर्मको बोलबाला छ । यस्तो दुषित वातावरणलाई स्वच्छ, निर्मल तुल्याउन साभा संकल्प चाहिन्छ । निस्था र आत्मविश्वास चाहिन्छ । देवकोटाले समग्र धरती र धनले यिनै सन्देशहरु प्रकट गरेका छन् ।

देवकोटाको दोस्रो एकल एल्बम र भूगोल र भावना हो । यो एल्बमका सबै गीतहरु राष्ट्रिय भावनाका छन् । हालैबाट रेडियो र टेलिभिजनमार्फत् बज्ज थालेको राष्ट्रिय भावनाले ओतप्रोत चुडामणि देवकोटाका गीतहरु यसप्रकार छन् ।

धेरै गीत गाए साथी पहाड र तराईको

अब गीत गुजनगुनाउँछ, नेपाल र नेपालीको

यस गीतका गायक दीपेन्द्र थापा हुन् भने संगीतकार अम्बर गुरुङ हुन् । यस्तै यस्तै राष्ट्रियताको भावनाले ओतप्रोत भएका ८ वटा गीतको संगाललो भूगोल र भावना लाई उनले यतिबेला स्रोतासामु ल्याएका छन् ।

भूगोल र भावनाका गीतहरुमा आनन्द कार्की, स्वरुपराज आचार्य, जगदिश हमाल, शिसिर योगी, सुभित खड्का, माण्डवी त्रिपाठी, अन्जु पन्त र दिपेन्द्र थापाले स्वर दिएका छन् । धौलागिरी क्यासेट सेन्टरले उत्पादन तथा वितरण गरेको भूगोल र भावना गीतिसंग्रह भित्रका गीतले नेपालीहरुमा राष्ट्रियता र एकताको भावना जगाउने आशा गर्न सकिन्छ ।

चूडामणि देवकोटाको तेस्रो एल्बम स्मृतिशेष हो । देवकोटाले यस एल्बममा सुगम सङ्गीतका सार्थक स्वरलाई समेटेका छन् चूडामणि देवकोटाले बैतडीमा जन्मी चितवन देवघाटमा आफ्नो आध्यात्मिक दर्शनको प्रचार थलो बनाउने प्रम दत्त पन्त (गणेश चैतन्यको) जीवन र जगत्सम्बन्धी दर्शनबाट प्रभावित कवि एवम् गीतकार चूडामणि देवकोटाले कोरेका शब्दमा नारायण ओलीले सङ्गीत गर्नुभएको छ । एल्बम स्मृतिशेष मा गीतकार देवकोटा भन्दछन् "गणेश चैतन्य सँगको भेटले मेरो जीवनदर्शन नै परिवर्तन भयो । अहिले त उहाँको सम्झना मात्र बाँकी छ, स्मृतिशेष उहाँकै सम्झना मात्र हुन् " ।

स्मृतिशेष एलबम् भित्रको एउटा गीत यसप्रकार छ

बाँचन पनि कहाँ सकेर र उनी बाँचेजस्तो

गर्न पाए हुन्थ्यो वरु उनी भरेजस्तो

यो माथिको गीत तिनै गणेश चैतन्य बाबाको जीवनमृत्युलाई समेटेर लेखिएको गीतको जहाँ देवकोटालेद उनको जीवनभोगाई र मृत्युलाइ प्रस्तुत गरेका छन् ।

चुडामणि देवकोटा माटो र मुटु मेरो देश मेरो गीत एकल एलबम् भित्र पर्दछन् यी एलबम्हरुका गीतपनि राष्ट्रिय भावनाका छन् ।

चूडामणि देवकोटाका संयुक्त एलबम्हरु पनि सयौंको संख्यामा रहेका छन् । संयुक्त एलबम्का गीतहरु प्राय जसो सबै आधुनिक गीतहरु रहेका छन् । ती एलबम्हरु यस प्रकार रहेका छन् ।

१. बाचाकसम

२. सम्भ्रनाको तरेली

३. सपना

४. आगत

५. बाचाकसम भाग २

६. एक बारको जुनी

७. परी जस्ती तिमी

८. प्रसङ्ग

९. लहर

१०. पुनरागमन

११. चिनो उसको

१२. योद्धा

१३. सम्भ्रीसम्भ्री

१४. रङ्गी चङ्गी फूल आदि

यसरी चूडामणि देवकोटाका गीतहरु देशभक्तिको भावनाले मात्र सु-सज्जित छैनन् उनका गीतमा मायालु भनाउदी प्रतिको प्रेमाकर्षण पनि उत्तिकै छ । यस सन्दर्भमा नभेटिने मायालुसँग पनि उनको मन एकाकार भएको पाइन्छ भने त्यसबाट आफ्नो प्यास मेटिने अनुमान पनि उनले गरेको देखिन्छ । जस्तै :

नेभेटिने माया पनि किन लाग्छ यस्तो

शरद्ले जूनसँग प्रीति लिए जस्तो

पृष्ठ ६

चूडामणि देवकोटा एउटै विषयवस्तुको घेरावन्दीबाट मुक्त छन् किनभने उनका गीतमा कथा वस्तुगत विविधता छ ।

परिच्छेद पाँच

गीतितत्वका आधारमा चूडामणि देवकोटाका गीतहरूको विश्लेषण

%= ! विषय प्रवेश

अध्ययनको सिलसिलामा १० वर्षको कलिलो उमेरमा काठमाडौं प्रवेश गरेका चूडामणि देवकोटाले १६ वर्षको उमेर देखि नै गीत रचना गर्न थालेको पाइन्छ । आधुनिक नेपाली गीती क्षेत्रका बहुचर्चित गीतकार देवकोटाले २०२७ साल देखि नै गीत लेख्न थालि आजसम्म आफ्नो गीती लेखनको ४ दशक लामो यात्रा पार गरिसकेका छन् । हाल आफ्नो मुल कार्यक्षेत्र निजामती सेवा नै भए तापनि गीत लेखनलाई आफ्नो प्रमुख रुचि क्षेत्र बनाएर अनवरत रूपमा अधि बढिरहेका छन् ।

चूडामणि देवकोटाको 'मनका हरफ' गीत संग्रह २०६७ असार ३० गते प्रकाशित भएको हो । आफ्ना बुवा आमाप्रति समर्पित यस संग्रहमा डा.कृष्णहरि बरालको समालोचनात्मक भूमिका रहेको छ । यस संग्रहमा जम्मा ९७ वटा गीत संकलित भएका छन् । संग्रहको पहिलो गीतलाई आधार मानेर प्रस्तुत संग्रहको नामाकरण गरिएको छ । यस संग्रहमा रचित उनका गीतहरू विछोड-व्यथा, मनको तलाउ, हराएको माया, प्यासी किनारा, अस्मिता, घायलमन, हाम्रो नेपाल, हाम्रो देश, शहिद, सिपाही जस्ता गीतहरू संकलित छन् । जसमध्ये ६६ वटा गीतहरू माया पिरतिका तथा शृङ्गारिक भावका रहेका छन् भने अरु ३१ वटा गीतहरू देशभक्ति भावका रहेका छन् ।

कुनै पनि रचनाको मुल भावको द्योतक शीर्षकले नै गर्दछ । यस दृष्टिले हेर्दा यस संग्रहका प्रायः गीतमा शीर्षक र मूल भावका बीचमा सामञ्जस्य र अन्तर्सङ्गीत पाइन्छ । विषयवस्तु वा भावभूमिका दृष्टिले हेर्दा उनका यस चरणका गीतमा विषयवस्तुगत विविधता पाइन्छ । यस संग्रहमा रचित उनका गीतहरू वैयक्तिक जीवनबाट मीथ उठेर राष्ट्रिय जीवनमा केन्द्रित हुँदै शृङ्गारिक खालका देखिन्छन् । यस सङ्ग्रहका गीतमा राष्ट्रिय प्रकृति इतिहास र संस्कृतिको चित्रणद्वारा जातिय र भौगोलिक विविधतामा राष्ट्रिय एकता र विकासको भावना व्यक्त हुनाका साथै राष्ट्रियतामा जोड दिएका छन् । देवकोटाले कतिपय गीतमा महल नरोजी मातृभूमि रोज्ने मान्छेको खोजी गरेका छन् । राष्ट्रकै चिन्तन गर्ने मान्छेको खोजी गरेका छन् । उनले विदेशमा बसेका कतिपय नेपालीले लाश बग्नु परेको

सत्यलाई पनि देखाएका छन् भने शोषक सामन्तको विरोध पनि गरेका छन् । यसको उदाहरण तल दिइएको छ-

धेरै साथी फर्किसके वाकसभित्र लाश बनी
सास बोकी मैले फिर्न पाउने हो कि होइन?

-परदेश, पृ. ९७

भारी वोक्नु खेत खन्नु जोखिम छ काम
श्रम ठग्ने सामन्तीको ताल यस्तै छ ।

-उफ्

राष्ट्र भूगोल नभई भावना हो भन्दै यही भावनाले देश बचाउनु पर्छ भन्ने प्रस्ताव पनि उनले औल्याएका छन् । देशभक्ति नै धर्म होस् र नेपाली एउटै जात होस् भन्ने जस्तो उनको विचार अत्यन्तै प्रशंसनीय छ ।

जस्तै-

मेटिएर भेदभाव देशभक्ति धर्म बनोस्
मिसिएर जाति वर्ण नेपाली नै जात बनोस्

-धरती र धुन, पृ. ८४

नेपाली भै जन्मलिन ठूलै भाग्य चाहिने रैछ
लुम्बिनी र सगरमाथा आफ्नै भन्न पाइने रैछ ।

देवकोटाले केही गीतमा पुवाहरूलाई देश बचाउन आग्रह पनि गरेका छन् । नेपालीको पहिचान बचाउन लागि पर्नेहरू सबैलाई सलाम भनेका छन् र सबै नेपालीलाई एक हुन आग्रह पनि गरेका छन् । मानवताको खोजीलाई पनि उनका केही गीतको कथ्य बनाएको पाइन्छ ।

चूडामणिका गीतहरू देशभक्तिको भावनाले मात्र सु-सज्जित छैनन्, उनका गीतमा मायालु बनाउँदी प्रतिको प्रेमाकर्षण पनि उत्तिकै छ । यस सन्दर्भमा नभेटिने मायालु संग पनि उनको मन एकाकार भएको पाइन्छ भने त्यसबाट आफ्नो प्यास मेटिने अनुमान पनि गरेको देखिन्छ ।

जस्तै-

नमेटिने माया पनि किन लाग्छ यस्तो
शरहले जुनसँग प्रीति लिए जस्तो

-प्रेमदर्शन, पृ. ६

पखि बसौं उनीसँग भेट होला कि भनि
तिर्खाएको मनको प्यास मेटिएला कि भनी

-प्रेमा, पृ. ३

देवकोटाले कतिपय गीतमा वीणा जस्तै स्वर भएकी दीप जस्तै आँखा भएकी, पूर्णचन्द्र जस्तै मुहार भएकी मायालुको बयान गरेका छन् । अनि कुनै गीतमा भल्को दिने मायालुलाई भेट्ने इच्छा पनि प्रकट गरेका छन् । उनको संयोग भाव चुम्बन गर्ने अँगालोमा कस्ने अनि सँगसँगै जिउने मर्ने कसम खाने स्थितिमा पनि पुगेका छन् ।

यस्तै केही गीतमा मातृस्नेहको भाव पनि भल्किएको देखिन्छ । उनले आमाको देहावसान भएदेखि चित्तमा जलाउँदा सम्मको पीडालाई पनि गीतमा उतारेका छन् । यही देखेर होला वा यस्तै पीडा भोगेर पनि होला जीवनको साश्वत सत्य मृत्युप्रति पनि उनी सचेत र सहज देखिन्छन् ।

जस्तै-

आमालाई जव सम्भन्छु न्यानो काख घरिघरि
चरक्क छाती चर्कन्छ, चित्ता घुम्छ, वरिपरि

-पृ. १५

चित्ता धर्म पखि बस्छ
देह तेसै भष्म हुन्छ
पञ्चतत्व छुट्टिएर

-पृ.१६

यसरी यस संग्रहका उनका गीतमा प्रमुख कथ्यका रूपमा प्रकृति चीत्रण, राष्ट्र विकास प्रतिको अनुराग प्रेमको उच्चता र अमरताका साथै प्रेमाकर्षण समर्पण भाव व्यक्त हुन आएका छन् । गीतहरूको ढाँचा सामाजिक एवं प्रस्तुति वक्तव्यपरक र समालोचनात्मक दुवै रहेका छन् । लय विधानका दृष्टिले हेर्दा उनका यस संग्रहका गीतहरू लोकलयात्मक रहेका छन् । मूलतः प्राकृतिक, सामाजिक, ऐतिहासिक र ग्रामिण शहरिया जनजीवन आदि क्षेत्रका

कतिपय प्रचलित एवं नवीन बिम्बको प्रयोग गरेर उनले आफ्ना गीतमा अलङ्कारिकता थपेका छन् । यस संग्रहका गीतमा तद्भव र भर्त्सा शब्दको अत्यधिक प्रयोग भएको पाइन्छ । कतिपय गीतमा उनले नेपाली भाषाका कथ्य रूपको प्रयोग पनि गरेका छन् । जसले गर्दा गीतमा ललित, सुकोमल, सरल, कथ्य शब्दको चयन र शृङ्खलित को प्रयोग भएको देखिन्छ । यस संग्रहका गीतको भाषिक प्रयोगलाई हेर्दा त्यो निकै परिष्कृत र परिमार्जित रहेको छ । देवकोटाले आफ्नो स्वचन्द्रतावादी मानवतावादी स्वरलाई अझ तीव्रता र ससक्तताका साथ अभिव्यञ्जित गरेका छन् ।

५.२. भावर विषयवस्तु

विषयवस्तु कुनै पनि साहित्यिक, कलात्मक वा विविध रचनाको मुख्य पक्ष हो । विषयवस्तु बिना सिर्जनात्मक लेखनकार्य सम्भव हुँदैन । भाव गीतका लागि अनिवार्य तत्व मानिन्छ । पूर्व तथा पश्चिम दुवैतिर प्राचीन समयदेखि हालसम्मका विद्वान्हरूले गीतमा भावको आवश्यकतालाई स्वीकारेका छन् ।^{१३}

यस अनुसार गीतले पनि विषयवस्तुको भावनात्मक तथा विचार मूलक स्थान पाएको हुन्छ । हरेक गीतकारले कुनै न कुनै विषयलाई मूलभूत गरेर आफ्ना गीतमा फर्त् व्यक्त गर्दछन् । सबै गीतकारमा सबै विषयवस्तु मूल अनुभूति र अभिव्यक्ति बनेका हुँदैनन् । गीतकारको रुचि, वातावरण, अनुभव, स्वभाव, उद्देश्य, जीवनभोगाई र दृष्टिकोण अनुसार चूडामणि देवकोटाका गीतमा विविध विषयवस्तुको अभिव्यक्ति पाइन्छ । यद्यपि गीतकार देवकोटाका गीतमा पाइने खास विषयवस्तु वा भावप्रेम र दर्शन दुवै रहेको देखिन्छ । देवकोटाले हालसम्म रचेका २०० वटा गीतमध्ये १०० वटा गीत प्रेममा आधारित छन् भने ११ वटा गीत दर्शन भावमा आधारित छन् । मूलतः उनका समग्र गीति रचनालाई भाव, वस्तुको आधारमा विश्लेषण गरिएको पाइन्छ ।

---

^{१३} ऐजन ।

(क) देवकोटाका गीतमा व्यक्त प्रणय भाव

गीतकार चूडामणि देवकोटाले आफ्ना रचनामा राष्ट्रप्रेम, मानविय प्रेम र प्रकृतिप्रेम गरी प्रेमको तीनै रूपको भाव प्रकट गरेका छन् । ती मध्ये पनि राष्ट्रप्रेम सँग सम्बन्धित गीतहरूको संख्या सर्वाधिक रहेको छ । राष्ट्र र राष्ट्रियतालाई नै सर्वोपरि ठान्दै राष्ट्रभावहरूले राष्ट्रको प्रगति र समुन्नतिका लागि भविष्यको मार्गनिर्देशन गरेर आफ्नो मातृभूमि प्रतिको कर्तव्यको पालना हृदयदेखि नै गर्दछ भने त्यहाँ राष्ट्रप्रेम प्रष्टिन्छ । गीतकार देवकोटाले आफ्ना गीतमा माटो एवं स्वाभिमान र अखण्डताको महिमागान, राष्ट्रिय एकताको आह्वान, नेपालीको गौरवगान र देशविकासको चाहना, अभिव्यञ्जित गरेका छन् । भावुकता र आफ्नो राष्ट्रवादी स्वर गुञ्जाएको पाइन्छ ।

जीवनबोध, जीवन चिन्तन र राष्ट्रियता सम्बन्धी मान्यता देवकोटाका गीतमा पाइने दर्शन हो । राष्ट्रियता र जीवनप्रतिको परिभाषा तथा दृष्टिकोण नै दर्शन हो । दर्शनको आधार व्यक्तिले भोगेका जीवनको अनुभूतिबाट प्रकट हुन्छ । यस सन्दर्भमा गीतकार देवकोटाले आफू राष्ट्रियता र जीवनवादी दर्शन निकट रहेको भाव गीतमा प्रकट गरेका छन् । उनका गीतमा दर्शनको प्रत्यक्ष दृष्टिको उनको चेतना सुक्ष्मतामा आएको देखिन्छ भने दर्शनमूलक गीती अंशलाई प्रेम र प्रकृति प्रेममूलक अभिव्यक्तिका रूपमा आएका छन् । ती सबैलाई संरचनावादी गीति विश्लेषणका तत्वका आधारमा प्रत्येक उपशीर्षक अन्तर्गत राखेर अझ विस्तृत रूपमा व्याख्या र विश्लेषण गरिन्छ । यसै गरी देवकोटाका गीतमा विशुद्ध प्रकृति चित्रण गर्ने उद्देश्य लिएर प्रवृत्तिको चित्रण भएको भने पाइदैन । राष्ट्रियता, देशप्रेम आदि विषयवस्तुलाई मुल माध्यम बनाएर विम्ब प्रतीकका रूपमा मनोरम प्रकृतिको सौन्दर्य चित्रण परम्परित एवम् नवीन ढंगले प्रस्तुत गर्नमा उनी निपूर्ण देखिन्छन् । भावनात्मक सौन्दर्यात्मक अभिव्यक्तिको स्रोत प्रवृत्तिलाई मान्नु गीतकार देवकोटाको विषयवस्तु चयनको महत्वपूर्ण तथा उल्लेखनीय प्रवृत्ति हो । आफ्ना रचनामा प्रकृति विचरण गर्नु, प्राकृतिक सुन्दरताको चित्रण गरी आफ्ना अनुभूतिलाई स्वच्छन्द र स्वतन्त्र बनाउनु पनि प्रकृति प्रेमको नमूना हो ।

यसैगरी देवकोटाका गीतमा कतिपय ठाउँमा आध्यात्मवाद तथा ईश्वर भक्ति समेत प्रकट भएका छन् । उनले गीतका पंक्ति मार्फत् नेपाली मनको आध्यात्मिक भावको सम्बोधन गरेका छन् । पौराणिक विम्बको प्रयोग गर्दै उनले आफ्ना रचनामा केही देवी

देवताको अस्तित्वलाई गौरवका रूपमा उल्लेख गरेका छन् । हाल आफूलाई पूर्ण रूपमा नास्तिक बनाए पनि पुराना रचनाहरूमा उनले दैवी शक्तिलाई स्वीकार्दै त्यस्तो शक्ति नेपाली प्रवृत्तिको अभिन्न सौन्दर्य र नेपाली जनको आस्था बनेको भाव व्यक्त गरेका छन् । ईश्वर सम्बन्धी चिन्तन प्रस्तुत गर्ने सन्दर्भमा ईश्वरीय मान्यता आएर कतिपय ठाउँमा उपमानका रूपमा र कतिपय ठाउँमा कथ्यको पुष्टिकरणका लागि आएको पाइन्छ ।

(ख) राष्ट्रिय प्रेम

आफ्नो जन्मभूमिप्रति माया र ममता दर्साएर यसका लागि केही गरौं, परेको खण्डमा यसैको लागि मरौं भन्ने जव देशवासीमा जागरण आउँछ, तबमात्र देशको विकास र उत्थान सम्भव छ भन्ने राष्ट्रिय एकता, अखण्डता र अस्तित्व बोधको भावना पनि त्यहीँ भेटिन्छ । 'जननि जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी' भन्ने हाम्रो पूर्वीय दर्शन अनुसार पनि आफू जन्मेको देश र जन्म दिनेआमा स्वर्ग समान हुन्छन् भन्ने मान्यता रहि आएको छ । राष्ट्रलाई नै सर्वस्व मानेर राष्ट्रकै निमित्त आफ्ना सम्पूर्ण भावना समर्पित गरी गीत-सङ्गीतको सिर्जना गर्ने काम नेपाली गीती परम्परामा लामो इतिहासका रूपमा रहेको पाइन्छ, भने त्यहीँ परम्परालाई आत्मसात गर्दै देवकोटाले पनि थुप्रै गीत रचना गरेको पाइन्छ । आफू जन्मे हुर्केको राष्ट्र र जन्म दिनेआमा समान हुन भन्ने धारणा एवं परम्पराबाट निर्देशित नेपाली सपुत हुन् गीतकार देवकोटा । उनले आफ्ना रचना मार्फत् देश विकास र निर्माणको राष्ट्रिय अभियानमा बालक, वृद्ध र युवा प्रत्येक शक्तिको भूमिका आ-आफ्नो ठाउँमा अपरिहार्य हुने कुरालाई हृदयङ्गम गरी राष्ट्रका हरेक नागरिक नै चेतना विकास र परिवर्तनका संवाहक हुन् भन्ने भाव आफ्ना गीतमा व्यक्त गरेका छन् । यस सन्दर्भमा गीतकार देवकोटाका राष्ट्रवादी वा राष्ट्रिय वर्णनले प्रमुख स्थान लिएका गीतका केही पङ्क्तिगत नमूनालाई प्रस्तुत गरिएको छ

मिलौं मिलौं हामी मिलौं

मिलौं मिलौं यो देश बनाऊं

तिमी हामी मिल्यौं भने राम्रा कुरा गर्न सक्छौं

घृणा द्वेष विर्सिएर भाइचारा बाँड्न सक्छौं

घाउ जस्को भए पनि दुख्ने छाती हाम्रो हो

रगत जस्को बगे पनि रुने आमा नेपाली हो

बिर्सिएर भूलहरू आऊ हामी संगै बसौं

घृणा द्वेष बिर्सिएर भाइचारा बाँड्न सक्छौं

उपर्युक्त गीतका हरफमा गीतकार देवकोटाले नेपालको राष्ट्रिय भौगोलिक बनावटलाई अनुभूतिमूलक अभिव्यक्ति बनाएका छन् । नेपालको प्रकृतिलाई स्वर्गसँग तुलना गरि सबैलाई एक हुनुपर्छ भन्ने भाव यस पङ्क्तिले उद्घाटन गरेको छ । नेपाल प्रतिको मायाले उनलाई नेपालका हिमाल, पहाड, बेंसी मुटुभन्दा प्यारो लागेको राष्ट्रवादी भाव यी हरफहरूले प्रकट गरेका छन् ।

(ग) मानवीय प्रेम

मानव सभ्यताको आदिकाल देखि नै मानवीय अनुभूतिको सशक्त र कोमल हार्दिक अनुभूतिमा रहने प्रेम नैसर्गिक रूपमा प्रवाहित हुँदै आएको छ । प्रेममा विविध रूपले मानव मात्र नभई सृष्टिमा रहेका सम्पूर्ण प्राणीलाई प्रवाहित पारेको छ । गीतकारले व्यक्तिका मनभित्र रहेका नैसर्गिक र प्रभावमूलक प्रेमको याचनालाई उनका गीतमा कलापूर्ण ढाँचा तथा कोमल भाव शिल्पमा प्रकट गरेको पाइन्छ । गीतकार चूडामणि देवकोटाका गीतमा पनि प्रेमको मुख्यतः यस्तै स्वरूप वा परिधि रहेको छ । मानव जीवन र व्यक्तिका स्वभाविक प्रेमपूर्ण भावद्वारा यस खालका व्यवहारको फलक दिने उद्देश्य उनका गीतमा पाइन्छ । देवकोटाले मानवप्रेम र शृङ्गार रसलाई अभिव्यक्ति केन्द्र नै बनाएका छन् । उनी भावनात्मक कोमलताका स्रष्टा भएकाले प्रेममूलक गीत रचनामा उत्सुक हुनु स्वभाविकै हो । उनका गीतमा देशभक्तिको साथमा व्यक्तिगत मानवीय प्रेमलाई पनि सफल रूपमा उतारिएको छ ।

गीतकार देवकोटाले मायाप्रितिका भावलाई सरस र सरल रूपमा व्यक्त गरेका छन् । देवकोटाका गीतमा व्याप्त माया-प्रितिका स्वरले नेपाली जनजीवनको स्वाभाविक गीती रचनालाई उठाएको छ । मानिस भावनात्मक प्राणी भएकाले मायाप्रितिलाई अँगाल्नु सामान्य हो । स्वभाविक रूपमा नरनारी बीच प्रेमात्मक आकर्षण उत्पन्न हुन्छ । यसैलाई शृङ्गार भाव भनिन्छ । देवकोटाका गीतमा प्राप्त (व्यक्त) यस्ता भावहरू समेटिएका गीतका केही पङ्क्तिका नमूनालाई यसरी देखाइएको छ ।

जस्तै-

नयन तिम्रा दीपजस्ता, दीप पुञ्ज हौ कि
मुहार तिम्रो स्वर्णपुरी, पूर्णचन्द्र हौ कि
सप्तरङ्गी इन्द्रेणीको, शृङ्गारमा सजिएको
मधुमिश्रित हाँसो सुन्दर, देखा परिन् स्वप्न भरि

-स्वप्नसुन्दरी, पृ. ८

देवकोटाका गीतमा प्रेमका हर्ष र आनन्दका भावहरू सजिव तरिकाले व्यक्त गर्दछन् भने अर्कातिर वियोग, घात प्रतिघातका भावहरू र मानव मनका भिन्नभिन्नै उम्लिएका करुण आवाज र आर्तनादलाई पनि व्यक्त गर्दछन् । गीतकार देवकोटाका गीती रचनामा सहज भावको अभिव्यक्ति तीब्र रहेको छ । जसको उदाहरण यसप्रकार छ-

ऐले भने थाहा भयो विछोड कस्तो रैछ
कोलाहल शहर पनि शून्य लाग्दो रैछ
गोधुलीमा कुरी बस्थो तिम्रीलाई पर्खी
जुन बोकी बसेरामा सँधै आउँथ्यो भनि
खुशी नै थ्यो रनुपर्ने त्यस्तो केही थैन
विछोडिनु पर्ने कुनै पाप भाको हैन

-कुण्ठा, पृ. ४

यसरी गीतकार देवकोटाले आफ्ना गीतमा माया प्रितिका विविध भावहरू व्यक्त गरेका छन् । उनका उपर्युक्त गीतमा मायाका शाब्दिक संयोजन र भावनात्मक वासनात्मक अभिव्यक्ति दिएको छ । गीतकार देवकोटाले प्रेम, सद्भाव, नारी पुरुषबीच हुने आकर्षण, यौन मनोवैज्ञानिक विचार प्रकट गरेका छन् । गीतकारले आफ्ना गीतमा भावविम्ब, सौन्दर्य विम्ब र वस्तुविम्बको पनि प्रयोग गरेका छन् । उनका गीतमा शृङ्गारवर्णनलाई मार्मिक बनाउन त्यस्ता विम्वात्मक शब्दको प्रयोग गरिएको छ । प्रतीक र विम्बले उनका गीतमा बढी स्पर्शीय अभिव्यक्ति दिएको छ । उनका गीतमा रसका दृष्टिले शृङ्गार रस केन्द्रित रहेको छ । देवकोटाका गीतमा व्यक्त शृङ्गारिक प्रेमको व्याख्या यस खण्डमा गरिएको छ । शृङ्गार रसको पनि सम्भोग र विप्रलव्य गरी दुई रूप रहेका छन् । नायक नायिकाको मिलन

र त्यस अन्तर्गत विविध क्रियाकलापको वर्णन सम्भोग शृङ्गारमा गरिन्छ भने प्रेमको वियोगात्मक विरहको वर्णन विप्रलब्ध शृङ्गारमा गरिन्छ । यसरी विप्रलब्ध शृङ्गारलाई आफ्ना गीति रचनाका माध्यमबाट कलात्मक र मार्मिक रूपमा प्रस्तुत गर्ने भावनात्मक गीतकार हुन भन्ने तथ्यलाई उनका गीतमा व्यक्त प्रेम वर्णनले पुष्टि गर्दछ ।

(घ) प्रकृतिप्रेम

गीतकार चूडामणि देवकोटाको गीतमा पाइने अर्को महत्वपूर्ण विषयवस्तु प्रकृति प्रेम हो । देवकोटाका गीतमा विशुद्ध प्रकृति चित्रण गर्ने उद्देश्य लिएर प्रकृतिको चित्रण गरेको पाइँदैन । उनी राष्ट्रियता, देशप्रेम आदि विषयवस्तुलाई मुल साध्य बनाएर विम्ब प्रतीकका रूपमा मनोरम प्रकृतिको सौन्दर्य चित्रण परम्परित एवं नवीन ढङ्गले प्रस्तुत गर्नमा निपूर्ण देखिन्छन् । नेपालको प्रकृति लाई राष्ट्रिय स्वरूप प्रदान गर्नु नै देवकोटाका गीतमा व्यक्त प्रकृति चित्रणका नमूना हुन् । प्रकृतिलाई राष्ट्रवादसँग समन्वय गरिनु र त्यसको हादिकक प्रसंसा गरिनुलाई उनको प्राकृतिक सौन्दर्य वर्णनको राष्ट्रिय भागव सौन्दर्यको कारक मान्नु पर्छ । उनले आफ्नो राष्ट्र भक्तिको भावनालाई मुखरित गर्ने क्रममा प्रकृति चित्रणलाई माध्यम बनाएको पनि देखिन्छ । प्रकृतिलाई मानविकरण गरि त्यसमा भावनात्मक अनुराग प्रदान गर्नु उनको गीती प्रवृत्ति देखिन्छ । उनको यस प्रकृतिलाई पुष्टि गर्न मार्मिक गीती नमूनालाई यसरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

जस्तै—

छहरा अनि हिमपुञ्ज बस्यो मनैभरि
गामबेसीमा लगाएको चोखो प्रीतिसरि
महलैमा वस्तुपर्छ भन्ने केही छैन
क्षितिजपारी स्वर्ग जाने चाहाना नि छैन

-मेरो स्वर्ग नेपाल, पृ. ८५

सगरमाथा, गौरवगाथा, लुम्बिनी पवित्र
संस्कृति फरक, वेशभूषा अलग सार्वभौम स्वतन्त्र
छैन है ।सनो, नेपाल मेरो, शान्ति र सद्भाव
एकता रोजौं, अधिकार खोजौं, जय जय नेपाल

-जय जय नेपाल, पृ. ६८

प्रस्तुत गीती रचनामा नेपालको गौरव गर्ने भावमा समेटिएका छन् । नेपालको माटोलाई गीतकारले ढुकढुकी मानेर त्यसको कलापूर्ण प्रस्तुति गरेका छन् । देवकोटाका गीतमा प्रकृतिको अमेहय प्रेम नेपाल र नेपालीको स्वदेशीसित पनि गाँसिएको छ ।

(ड) देवकोटाका गीतमा व्यक्त दर्शन

जीवनप्रतीको परिभाषा तथा दृष्टिकोण नै दर्शन हो । कुनै पनि लेखकको जीवन चेत हुन्छ र गीतकार देवकोटा पनि सो कुरा दार्शनिक चिन्तनका रूपमा रहेको भाव उनका गीतमा व्यक्त भएका छन् । गीतकार देवकोटाले जीवनलाई विविध विषयको सापेक्षतामा परिभाषित गरेका छन् । जीवनदृष्टिको उनको चेतना सूक्ष्मतामा आएको देखिन्छ । उनले दर्शनमूलक गीती अंशलाई प्रेम, राष्ट्र र सामाजिक सन्दर्भसित पनि जोडेका छन् । दर्शनको आधार व्यक्तिले भोगेका जीवनको अनुभूतिबाट पनि प्रकट हुन्छ । त्यस सन्दर्भमा गीतकार आफू राष्ट्रियता र जीवनवादी दर्शन निकट रहेको भाव गीतमा प्रकट गरेका छन् । उनका गीतमा दर्शनको प्रत्यक्ष दृष्टान्तहरू नआएपनि दार्शनिकता व्यक्त भएका छन् । जीवनप्रतिको उनको स्वभाविक चिन्तनलाई गीतमा समावेश गरी गीतका भाव-विचारलाई विविधमय बनाएका छन् । उनका दार्शनिक विचारका गीतीरचनाका नमूनाहरूलाई यसरी व्यक्त गरिन्छ ।

जस्तै—

आफैलाई विस्त्याँ भने कसलाई सम्झने

हातभरि माटो लिई देशलाई सम्झने

चारजात छत्तीस वर्ण अर्थ सम्झाइदेऊ

हिमाल, पहाड, तराइकै गीत सुनाइदेउ

-देशको गीत, पृ. ८८

प्रस्तुत गीती हरफहरूमा गीतकार देवकोटाले राष्ट्र निर्माण र राष्ट्रिय अखण्डताका लागि पसिनाका थोपा-थोपा एकजुट हुनुपर्ने र नेपाल चारजात छत्तीस वर्णको साभा फूलबारी हो । सबैले समान रूपले बाँच्न पाउनु पर्छ भन्ने भाव व्यक्त गरेका छन् ।

(च) देवकोटाका गीतमा व्यक्त श्रमचेतना

गीतकार देवकोटाका गीतमा श्रमचेतनाको कलात्मक र वैचारिक अभिव्यक्ति रहेको छ । उनले नेपाली सामाजिक सन्दर्भलाई केन्द्रक मानी श्रमिक एवं उत्पीडित वर्ग सम्बद्ध वैचारिक विषय गीतमार्फत् व्यक्त गरेका छन् ।

जस्तै—

माया गर्दै देशलाई
सपुतहरू अघि बढुन
इलम र पसिनाले
मातृभूमि स्वर्ग पारुन्

-देशभक्ति, पृ. ७५

गरिब र धनी भन्ने खाडल पुर्नुपर्छ
मधेश र पहाडको दुरी घट्नुपर्छ
गाँस वास सबैलाई मिलाउनुपर्छ
राष्ट्र बनाई देशवासी मौलाउनुपर्छ

-शान्तिको खेती, पृ. ७६

सृष्टिबाट धनी गरिब
कोही हुन्न संसारमा
इलम सिके, कर्म गरे
बरोबर भविष्यमा

-एकै हुनुपर्छ, पृ. ७३

(छ) देवकोटाका गीतमा व्यक्त संस्कृति

गीतकार चूडामणि देवकोटाका गीतमा सांस्कृतिक नेपाली मौलिक संस्कृति, संस्कार र परम्परालाई आदर्श विषयका रूपमा उठाएका छन् । उनका गीतमा प्राप्त स्वाभिमानलाई पहिचान गर्ने विविध विषयमध्ये नेपाली जाति, परम्परा र भुगोलमा स्थापित संस्कृति महत्वपूर्ण छ भन्ने भाव उनका गीतहरूमा पाइन्छ । कुनैपनि देशको आफ्नोपन विशिष्ट

प्रकृतिको हुन्छ जसलाई सांस्कृतिक आस्थाले चिनाउने गर्छ । यसलाई उनले गीतीकलामा उनेर सरसतापूर्ण भाषिक शिल्पमा व्यक्त गरेका छन् । गीतकार देवकोटाले आफ्ना गीतमा नेपाली स्वभाव र सहजतामा हुर्केका सांस्कृतिक भाव र परम्परालाई गीतको विषय बनाएका छन् ।

जस्तै—

टीका थापी साइत गरी घर छाडी आएँ
बाटोभरि साथी संगी सम्झी सम्झी आएँ
विपुलको धुन सुनी, अधि बढ्नुपर्ने
छातीभित्र गोली थापी, वैरी ढाल्नुपर्ने
मार्न सके बहादुर मरे सहिद बन्ने
सिपाहीको जिन्दगानी, छैन कठिन भन्ने

-सिपाही, पृ. ९३

गीतकार देवकोटाका उपर्युक्त गीतमा नेपाली चाल चलनमा मनाइने दशैं, तिहार चाडपर्व जस्ता पक्षलाई मार्मिक रूपमा समावेश गरिएका छन् । देवकोटा राष्ट्रिय संस्कृतिप्रेमी गीतकार हुन् भन्ने कुरालाई पनि उनका माथि उल्लेखित रचनाले प्रष्ट पारेको छ ।

(ज) देवकोटाका गीतमा व्यक्त स्रष्टाप्रति सम्मान

गीतकार चूडामणि देवकोटाका गीतमा साहित्यकार, कलाकार तथा प्रतिभाशाली स्रष्टाप्रति सम्मान व्यक्त गरिएको छ । उनले कला साहित्यप्रेमी व्यक्तित्वलाई गीतमा संस्मरण गरी उनको प्रकृतिगत विषयमा र ऐतिहासिक योगदानको चित्रण प्रस्तुत गरेका छन् । आफू स्वयं पनि साहित्यिक स्रष्टा भएकाले वर्गीय सद्भाव एवं सम्मान उनका गीतमा व्यक्त हुनु स्वभाविकै हो ।

जस्तै—

आफैं मरी देशलाई

बनाउने को होला?

रगत पोखी माटो पुजने

सहिद ऊ होला !

पूर्वजका सपनाहरू

साकार पार्न बढ्छ

भण्डा बोकी देशको

मर्न अधि सछ्छ ।

-सहिद, पृ. ८७

मौलाएर बन्धुभाव सवको मन हाँसिरहोस्

समगरमाथा शिखरमा राष्ट्र भण्ड नाचिरहोस्

-धरती र धुन, पृ. ८४

५.३. ढाँचा

ढाँचा भनेको गीतको स्वरूपगत बनोट हो । यसलाई गीतको स्वरूप वा आकार भन्न सकिन्छ । ढाँचा वृत्तात्मक र चक्रात्मक गरि दुई प्रकारको हुन्छ । वृत्तात्मक ढाँचा भएको गीतमा भाव वा विचारको विस्तार केन्द्रविन्दुको पुनरावृत्तिद्वारा गरिन्छ र उहाँ भावमा समाप्त भएको हुन्छ । जुन भाव वा विचारबाट गीत प्रारम्भ हुन्छ त्यही विषय वा भावमा भएर गीतको समाप्त हुने प्रक्रिया कृतात्मक खालका गीतमा रहेको हुन्छ । चक्रात्मक ढाँचा भएको गीतमा भाव वा विचारको विकास नागबेली ढङ्गमा उत्तरोत्तर हुन्छ ।^{१४} संसारको

---

^{१४} कृष्णहरि बराल, *गीति सिद्धान्त र इतिहास*, काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

अधिकांश गीतहरू वृतात्मक ढाँचामा देखा पर्दछन् । नेपालीमा चक्रात्मक ढाँचाको गीत लेखिएको छैन ।^{१५}

कुनै पनि गीतको विषयवस्तुलाई घुमाउँदै जोड्दै सुरुमा आएको भावलाई नै अन्त्यमा लगेर छुट्याउने ढाँचा वृतात्मक ढाँचा हो भन्ने विषयवस्तु वा भावको प्रस्तुति र विकास नागबेली जस्तो हुने ढाँचा चक्रात्मक ढाँचा हो । गीतकार देवकोटाका हालसम्म रचित सबै गीत वृतात्मक ढाँचाकै छन् ।

जस्तै—

छाती बनिदेऊ या छहारी बनिदेऊ

आफन्त नहुनेहरूको सहारा बनिदेउ

नीति बन या नेता बन नेपाली नै बन

पहाड, तराई सबै छुने असल साथी बन

प्रस्तुत गीती हरफमा बनिदेऊ र बन शब्दहरूको पुनरावृत्तिले उक्त गीतलाई वृतात्मक ढाँचामा ढालेको छ ।

५.४ भाषाशैली

पाठक वा स्रोता समक्ष विचार, भावना एवम् अनुभूतिको सम्प्रेषण गर्ने माध्यम भाषा हो र सम्प्रेषण गर्ने तरिका शैली हो । कुनै पनि रचना उत्कृष्ट हुनु र नहुनुमा भाषा शैलीको महत्वपूर्ण भूमिका रहने हुँदा भाषा शैली सरल सरश एवम् श्रुतिमाधुर्य हुनु पर्दछ । आफ्ना कोमल तथा तिव्र अनुभूतिलाई साङ्गितिकता प्रदान गरी श्रुतिमाधुर्यता ल्याउन गीतमा कोमल कान्त पदावलीको प्रयोग हुनुपर्दछ । उपयुक्त वर्ण छनोट र बनोटले लय प्रकट हुने हुँदा भाव र लयको अपेक्षा पुरा गर्ने गरी भाषाले लिने रूप नै भाषा शैली हो । यस आधारमा देवकोटाका गीतहरूको भाषा शैलीलाई ध्यान दिँदा उनका गीतमा सहज, सरल र स्वभाविक भाषाको प्रयोग गरेको पाइन्छ । उनका गीतमा स्तरीय कथ्य नेपाली भाषाका तत्सम्, तद्भव र अनुकरणात्मक शब्द तथा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । उनले आफ्ना गीतमा क्लिष्ट र दुरुह शब्दहरू नथुपारी अत्यन्तै सरल र सहज

---

^{१५} ऐजन ।

ढङ्गाबाट गहन विषयलाई प्रस्तुत गरेका छन् । उनका रचनामा कुनै पनि विषय वा चिन्तनलाई प्रस्तुत गर्दा भाषा शैलीको सरल रूपलाई अंगालेका छन् । आफ्ना रचनामा विद्वताको भार थुपारेर र दुरुह र क्लिष्ट अभिव्यक्ति दिएका छैनन् ।

धेरै मान्छे वरिपरी छन्

एकलै बसिराछु तै पनि

मिठो मिठो खा छु दिन दिनै

कस्तो तिसना

सकिएन कहिले पनि गाउँ विसन

"मनास्लु" पत्रिका वर्ष १०८, अङ्क २२८

उपयुक्त उदाहरणमा देशप्रतिको प्रेम भावनालाई उनले सरल रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् । उनले आफ्नो गीत मार्फत् विदेशी रमभ्रम र मेवामिष्ठानन बीचमा पनि एकलो भएको महशुस गर्न ती मिष्ठान बीच पनि नेपाली संस्कृतिको धरोहर गुन्द्रुक सम्भेको भावको प्रस्तुती दिएका छन् । देशप्रति आफ्नो चासो एवम् भक्तिभाव प्रकट गर्न प्रयोग भएको भाषा शैली पनि सरल रहेको छ ।

म त ठूलो हुँदै हैन तिमी पनि हैन

देश भन्दा ठूलो अरु केही पनि

देश छ र गाउँहरु छन्

बास बस्ने ठाउँहरु छन्

कहाँ बस्ने घरै नभए

आफ्नो देशको भरै नभए

(गायिका आनी छोइङ्ग, संगीतकार न्हुँ बज्राचार्य)

उनले प्रस्तुत गीतमा आफ्नो देश भन्दा ठूलो अरु केही नहुने, केही नहुने देश भएरै गाउँ बस्तीहरू छन् र बास बस्ने ठाउँहरू छन् भन्ने सारगर्भित भनाई अत्यन्त सरल र सरश भाषा शैलीका माध्यमबाट प्रस्तुत गरेका छन् ।

५.५ लय

सङ्गीत गीतका लागि चाहिने अनिवार्य तत्व हो । सङ्गीतविना गीतको कल्पना गर्न पनि सकिदैन । लय वा सङ्गीत भन्नाले गहन एकाग्रता, तल्लीनता, तन्मयता, विलयन, सङ्गीतमा स्वरको आरोह अवरोहको विशेष कम आदिको अर्थ बुझ्नुपर्छ ।^{१६} गीत र कविताको प्रणयतत्वको रूपमा रहेको लयलाई मानिसको आन्तरिक भाववेगका रूपमा पनि लिइएको पाइन्छ । वर्ण, यात्रा, चरण, गण, यति, गति आदिका निश्चित नियम भएको छन्दलाई लयको मूर्तरूप मानिन्छ ।^{१७} रचनाकारहरू आफ्ना रचनालाई आनन्ददायक तथा अर्थमा अभि प्रभावकारीता थप्न सङ्गीतको प्रयोग गर्दछन् । गीतलाई गेय बनाउने, लयको तीब्रतामा जोड दिने र कविता बीच फरक छुट्याउने काम सङ्गीतले नै गर्दछ । सङ्गीतले शब्दको प्रभावलाई अभि उचाई प्रदान गर्दछ र गीतमा भएको भावलाई अभि उजिल्याएर प्रस्तुत गर्न सहयोग गर्दछ । त्यस्तै गरि लयको सम्बन्ध समय र गीतसँग रहेको हुन्छ । बराबरी वा उही समयमा पढ्न वा गाउन सकिने गरि पङ्क्ति पङ्क्ति बीच भाषाका स्वर तथा व्यञ्जन वर्णहरूको सही व्यवस्थापन गरिंदा लय प्रकट हुन्छ ।

यस दृष्टिबाट गीतकार चूडामणि देवकोटाका गीतको सङ्गीतात्मक तथा लय तर्फ ध्यान दिंदा उनका प्रायः गीतहरू लय र सङ्गीतात्मक गुणले भरिएका छन् । उनका प्रायः जसो गीतहरू वरिष्ठ सङ्गीतकारका सङ्गीतमा आवद्ध भई प्रसिद्ध गायक तथा गायिकाका स्वरबाट प्रसारित समेत भएकाले पनि उनका गीत लय वा सङ्गीतात्मक छन् भन्ने कुरा स्वतः प्रष्ट हुन जान्छ । उनका गीतहरू गेयात्मक बन्नमा तथा लयको तीब्रतामा सघाउ पुऱ्याउन सङ्गीतले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । उनका गीतहरू विभिन्न लय व्यवस्थापनमा आधारित रहेका छन् । जसको चर्चा निम्नानुसार तल गरिएको छ ।

---

^{१६} ऐजन ।

^{१७} ऐजन ।

(क) एउटै नियमित लय व्यवस्थामा आधारित गीत

लयको निर्माण हरेक पंक्ति नै पिच्छे उच्चारणका सन्दर्भमा पूरै समयगत समानता हुने प्रकारका वर्णहरूको समान वितरण व्यवस्थाबाट हुने गीतहरू नियमित लय व्यवस्थामा आधारित गीत हुन् । गीतकार देवकोटाका त्यसप्रकारका गीतहरूको केही उदाहरण यसप्रकार रहेको छ ।

मुस्कल छ धेरै, अब भुल्लाई

पाउँदिन मौका भेटेर डुल्लाई

इच्छा त थियो सँगै रमन पाउँ

तिम्रै काखमा तिमीलाई चुम्न पाउँ

(मनका हरफ, गीत सङ्ग्रह पृष्ठ ३४)

(ख) मिश्रित नियमित लय व्यवस्थामा आधारित गीत

दुई वा सो भन्दा बढी प्रकारका लयहरूको मिश्रण प्रयोग गरी समान्यत गीतको स्थायी भागमा आउने पंक्तिहरूमा एक प्रकारको अन्तरा वा स्थायी भाव भिन्न अनुच्छेदमा अर्कै प्रकारको लय अंगालेर प्रस्तुत हुने गीत मिश्रित नियमित लय व्यवस्थामा आधारित गीत हुन् । देवकोटाका धेरै जसो गीत यसप्रकारको लय व्यवस्थामा आधारित रहेका छन् । केही उदाहरण यसप्रकार छन् ।

प्रकृतिमा जाउँ भन्थ्यो

धूनहरू खोजूँ भन्थ्यो

सरल सोझा मनहरू

निमेश भई छुने गर्थो

(मनका हरफ, गीत सङ्ग्रह पृष्ठ

(ग) मुक्त लय व्यवस्थामा आधारित गीत

पंक्ति पंक्ति बीच, वर्ण, मात्रा तथा अक्षरगत समानता नभएको र भावको प्रवाह अनुसार अक्षरहरू घटी बढी किसिमले वितरित भएको लय व्यवस्था नै मुक्त लय व्यवस्था हो । देवकोटाका केही गीतहरू यस प्रकारको लय व्यवस्थामा समेत आधारित छन् । जस्तै

ईर्ष्या गर्ने उसको बानी

सुधार गर्छु सधैं भन्यो

धून भित्र लुकाएर

पिठबाट छुरा हान्यो

(मनका हरफ, गीत सङ्ग्रह पृष्ठ ३६)

यस प्रकार गीतकार देवकोटाका गीतमा विविध लय व्यवस्थाको प्रयोग भएको देखिन्छ ।

५.६ उद्देश्य

कुनै पनि रचनाकारले साहित्य रचना किन गरेको र त्यसको सार्थकता के हो भन्ने बुझाउनु नै उद्देश्य हो । उद्देश्य रहित रचना निष्फल र निरर्थक हुने हुँदा कुनै उद्देश्य राखेर नै स्रष्टाले आफ्नो आत्मतृप्तीको लागि गर्दछन् भन्ने कोहीले कीर्ति वा लोकोपकारका लागि गर्दछन् । साहित्य सिर्जनाको प्रयोजनमूलकतालाई उद्देश्य भनिन्छ । मनोरञ्जन, शिक्षा, आनन्द, लोककल्याण र यथार्थ साहित्य सिर्जनाका प्रमुख उद्देश्य हुन् ।^{१८} यसरी नै गीतकार देवकोटाका गीतको उद्देश्य हेर्दा आफ्ना मनमा उब्जेका भावनालाई अभिव्यक्त गर्नु नै मुख्य उद्देश्य रहेको छ । राष्ट्रवादी गीतहरूमा राष्ट्रियता, अखण्डता र सामाजिक, राजनैतिक, आर्थिक, नैतिक विकृति माथि औंला उठाएर त्यसप्रति सुधारको चाहाना राख्दै व्यङ्ग्य प्रकट गर्नु पनि उनको उद्देश्य रहेको देखिन्छ । साथै आफ्ना प्रेम विरह सम्बन्धी विविध मान्यता, आस्था र अनुभव प्रकट गर्नु पनि उनको उद्देश्य रहेको छ । जीवन दर्शनका विविध गीत

---

^{१८} ऐजन ।

मार्फत् जीवन भोगाइका तिता-मिठा अनुभूति प्रकट गर्दै अन्त्यसम्म सङ्घर्षपूर्ण जीवन जिउनु पर्छ भन्ने आफ्नो मान्यता व्यक्त गर्नु उनको अर्को उद्देश्य रहेको प्रष्ट हुन्छ ।

५.७ दृष्टिविन्दु

कुनै पनि कृतिको प्रस्तुतिकरणसँग सम्बन्धित महत्वपूर्ण घटक दृष्टिविन्दु हो । दृष्टिविन्दुले सामान्यतया हेराईको कोण तथा प्रस्तुतिलाई जनाउने गर्दछ । कृतिलाई पाठक समक्ष उपस्थित गर्ने तरिका वा उपस्थापन पद्धतिलाई दृष्टिविन्दु भनिन्छ । यो प्रथम र तृतीय पुरुष गरि मुख्यतया २ प्रकारको हुन्छ ।^{१९} गीतकार चूडामणि देवकोटाका गीतलाई दृष्टिविन्दुका आधारमा हेर्दा केही गीतमा प्रथम पुरुष कथायिताले द्वितीय पुरुषलाई सम्बोधन गरेको छ भने केही प्रथम पुरुष कथायिता भएर पनि सम्बोधित व्यक्ति छैन । उनका धेरै गीतहरूमा मात्रै ('म' ले द्वितीय पुरुष 'तिमी' लाई सम्बोधन गरेको छ भने केही गीतहरूमा मात्र 'म' ले तृतीय पुरुषलाई सम्बोधन गरेको भेटिन्छ । प्रथम पुरुषमा 'म', मेरो, मेरा, हाम्रो आदि शब्दहरूको प्रयोग पाइन्छ भने द्वितीय पुरुषको प्रयोग गर्दा 'तिमी' तिमीहरूको आदि शब्दको प्रयोग गरिएको छ । जसको उदाहरण यस प्रकार छ :

जस्तै—

मलाई लाग्छ सायद तिमी मिठामिठा आशमा पच्यौ
विपनीमा भागी जाने सपनीको आसमा पच्यौ

-अस्मिता, पृ. ६२

---

^{१९} कृष्णहरी बराल, *गीत सिद्धान्त र इतिहास*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६० ।

परिच्छेद - छ

चूडामणि देवकोटाका फुटकर रचनाहरूको अध्ययन

फुटकर रचना चूडामणि देवकोटाको साहित्यिक जीवनको महत्वपूर्ण हिस्सा हो । उनको लेखनारम्य पनि फुटकर कविता लेखनबाट भएको हो । साहित्य यात्राको दोस्रो चरणमा पुगेपछि मात्र पुस्तकाकार कृतिको प्रकाशन भएकाले प्रथम चरण पूर्णतया यस्तै रचनामा पुगेपछि मात्र सीमित रहेको देखिन्छ । सबैभन्दा पहिले फुटकर कविता, त्यसपछि गीती सङ्ग्रह लेखे देवकोटाका यस्ता रचना कति र कहाँ प्रकाशित छन् भन्ने बारे यकिन तथ्य उनी स्वयम्लाई पनि थाहा छैन । यस अध्ययनमा प्राप्त भएसम्मका फुटकर रचनालाई विधागत रूपमा छुट्टाछुट्टै विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

६.१ संक्षिप्त परिचय

साहित्य यात्राको प्रारम्भ गर्ने विधा भए पनि उनको कलम कविता विधामा सबैभन्दा कम मात्रामा चलेको देखिन्छ । साहित्यिक जीवनको प्रथम चरणमा लेखिएका कविता बाहेक हालसम्म उनि कविता लिएर देखा परेका छैनन् । वि.सं. २०२७ मा 'प्रकाशपुञ्ज' पत्रिकामा प्रकाशित 'दियो' नामक कविता उनको साहित्यिक यात्राको थालनी हो । यसै गरि उनका अन्य कविताहरू 'मासिक पत्रिका कलश', 'राष्ट्रिय साँस्कृतिक मञ्चद्वारा प्रकाशित शुभकामना' पत्रिकामा प्रकाशित रहेका छन् । त्यस्तै अन्य कविताहरू 'वगर' नामक कविताव, कौशिकी नामक कवितावमा प्रकाशित भैसकेका छन् ।

तिनै कविताहरूलाई यसप्रकार उल्लेख एवम् विश्लेषण गर्न सकिन्छ—

क्र.सं.	कविताको शीर्षक	पत्रिका प्रकाशन मिति
१.	दियो	प्रकाशपुञ्ज (२०२७)
२.	आशा मर्भको	स्मारिका (२०६३)
३.	छाती बनि देउ	कलश (२०६१)
४.	गीत	कौशिकी (२०६५)

५.	गीत	बगर (२०६४)
----	-----	------------

६.२ शीर्षक र संरचना

प्रत्येक रचनाको आफ्नो बनोट हुन्छ । त्यही बनोटलाई नै संरचना भनिन्छ ।^{५८} संरचनाका दृष्टिबाट देवकोटाका कविता पद्यात्मक संरचनामा आवद्ध छन् । अन्त्यानुप्रासको उचित संयोजनले उनका कविता कलात्मक र आकर्षक देखिन्छन् । उनको रुचि क्षेत्रबाट विस्तारै हराउँदै गएको भए पनि प्रारम्भिक चरणमा लेखिनु र उनी स्वयम् पनि आभ्यासिक हुनुले उनका कविताको मूल्यलाई कम आँक्नु भने हुँदैन । आफ्ना मनभित्रका कोमल भावनालाई अभिव्यक्त गर्नमा मस्त भएका उनका कविताका शीर्षक पनि त्यसैप्रकार छन् । संरचनाका दृष्टिले पनि छोटो आयामका उनका कवितामध्ये एकभन्दा बढी शब्दको प्रयोग गरिएका देवकोटाका कविताको शीर्षक कविताको भावसँग मेल खाने प्रकारका छन् ।^{५९}

प्राचीनकालिन काव्य रस, छन्द, अलङ्कार, सर्ग, अनुच्छेद, परिच्छेद, पाउ, हरफ आदिलाई संरचना तत्व भनिन्छ ।^{६०} साहित्यिक संरचना शैलीमार्फत नै भाषिक संरचनामा रूपान्तरित हुन्छ । बाह्य संरचनाले कवितामा हरफ, पाउ, वा सर्ग र लयविधानलाई बुझाउँछ भने आन्तरिक संरचनाले चाहिँ कविताको कथन पद्धति भावाविधान र छन्द ढाँचाभित्रको अन्तर्लयालाई समेत बुझाउँछ । आन्तरिक संरचना भावविचारको उठान र रूपतत्वलाई अभिव्यक्तिसँग सम्बन्धित भएकाले यसले भाषाशैली, भावविचार र रूपतत्वलाई गीतमय बनाउँछ । कविताको संरचना भन्नाले एउटा साहित्यिक कृतिको बनोट भन्ने बुझिन्छ । प्रत्येक कृतिको संरचना आफ्नो हुन्छ, यो विना कृति निर्माण हुन सक्दैन । संरचना कविको निजी विशेषता भएकाले यो प्रत्येक कविपिच्छे फरक हुन्छ ।^{६१}

कवि चूडामणि देवकोटाका कविता गद्य लयको दृष्टि दिँदा उनले न्यूनतम २ हरफका कविता देखि अधिकतम ४ हरफ सम्म कविता रचना गरेको पाइन्छ । छाती बनि देउ, आशा

^{५८} खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल र अन्य,, *नेपाली कविता* ।

^{५९} *ऐजन* ।

^{६०} *ऐजन* ।

^{६१} *ऐजन* ।

गर्भको, सलाम तीनवटा कविता ४ हरफ र सात हरफका छन् । कविताको वाह्य संरचनामा त्यसको विधागत रूप तथा आयामको संकेतहरू पनि हुन्छ । यसरी उनको काव्य यात्राको अधिकांश कविताहरू छोटो पाईनाले मूलत लघु आयामका कविता रचना गर्ने कविका रूपमा उनलाई लिन सकिन्छ । उनका अधिकांश कविताहरू प्रथम पुरुष (म, हामी) दृष्टिविन्दुमा रचिएका छन् भने केही कविताहरू द्वितीय र तृतीय पुरुषात्मक कथन ढाँचामा लेखिएको पाइन्छ । कविताका प्रत्येक पंक्ति समान आकारका हुँदैनन् ।

६.३ विषयवस्तु

काव्य रचनाका लागि चयन गरिएको भाव, विचार कथ्य वा वस्तुलाई नै विषयवस्तु भनिन्छ । कविले आफ्ना रचनामा ब्रह्माण्डका सम्पूर्ण पक्ष, मानवीय स्वाभाव, प्राकृतिक वस्तु, धर्म, संस्कार र संस्कृति जस्ता विविध पक्षलाई ग्रहण गरेर काव्य सिर्जना गर्दछ । काव्यमा प्रयोग गरिने विषयवस्तु जति सशक्त र उपयुक्त हुन्छ कविता पनि त्यति नै सशक्त र जीवन बन्दछ । कविताको विषयवस्तुलाई भावविधानका तात्पर्यमा पनि बुझ्न सकिन्छ ।^{५२} जीवन जगतका यावत विषयमा कविता लेख्न सकिने भएकाले कवितामा विषयगत विविधता हुन्छ । जीवन भोगाइका क्रममा कविलाई उत्प्रेरित गर्ने वस्तु नै कविताको विषय बन्न सक्ने भएकाले विषय चयनमा कविहरू स्वतन्त्र हुन्छन् । त्यसैले काव्यभित्र पनि विविध विषय पाउन सकिन्छ । कविको कल्पनाप्रधान चिन्तन नै काव्यको विषयवस्तु हो । विषयवस्तु कविता सिर्जनाको आधार भएकाले जीवनजगतका विविध पक्षमा सत्य घटना वा काल्पनिक परिवेश चयन गरि कविता रचना गरिन्छ । यसैमा कविले आफ्नो जीवन दर्शन समेत समेटेको हुन्छ ।^{५३}

कवि चूडामणि देवकोटाका विषयवस्तुगत काव्य प्रवृत्तिलाई केलाउँदा निम्नानुसार विषयहरूका रूपमा पाइन्छन् ।

६.४ मानवीय प्रेम

^{५२} ऐजन ।

^{५३} ऐजन ।

कवि चूडामणि देवकोटाका कविताहरू मानवीय प्रेम चिन्तनले ओतप्रोत छन् । उनका कविताहरू मानवलाई नै यस पृथ्वीको सम्पूर्ण नायकको रूपमा चित्रण गरेका छन् । उनले विश्वमा सम्पूर्ण “मानवताको रक्षा परस्पर शान्त, सहअस्तित्व र सहिष्णुता सञ्चार गर्न मानवीय प्रेम हुन नितान्त आवश्यक रहेको छ ।

उनले यस संसारमा आफन्त नहुनेहरूको सहारा बनि देऊ भन्ने आग्रह गरेर यसरी चित्रण गरेका छन् ।

जस्तै—

छाती बनी देऊ या छहारा बनी देऊ
आफन्त नहुनेहरूको सहारा बनि देऊ

नबिगार्नु बासहरू हुरी बनेर
नभुल्नु नेपालीलाई को हो भनेर
आँखा बनिदेउ या आशा बनि देऊ
असहाय नेपालीको साथ बनि देऊ

छाती बनि देउ या छहारी बनी देऊ
आफनत नहुनेहरूको सहारा बनि देऊ

-मासिक पत्रिका कलश “छाती बनि देउ”,पृ. १०

६.५ शृङ्गारिकता

माध्यमिककालिन साहित्यका विवेचक देवकोटाका कवितामा शृङ्गारिकता खासै प्रगाढ देखिँदैन ।

६.६ भाव विधान

चूडामणि देवकोटाका कवितामा विषयको आत्मपरक चित्रण पाइन्छ । उनका कविताको केन्द्रिय भाव भनेको प्रकृतिको सुन्दर चित्रण र विषयको स्वच्छन्द वर्णन नै हो । ‘आशा गर्भको’

शीर्षकको कविताले देशमा भोली गएर एउटा नयाँ ज्योती फैलाउने आशालाई प्रस्तुत गरेको छ । त्यसैगरी 'दीयो' शीर्षकको कविताले सबै जनताको एउटा साहाराको ज्योतिको भावलाई अभिव्यक्त गरेको छ ।

६.७ लयविधान

कविता विधामा लयले नै गद्य र पद्यलाई छुट्याउने काम गर्दछ । चूडामणि देवकोटाका फुटकर कवितामा पद्यलयको आकर्षक प्रस्तुति भएको पाइन्छ । भाव र भाषाका बीचको तादात्म्यतामा आधारित यिनका कविताको लय विधान उच्च कोटीको देखिन्छ । अन्त्यानुप्रासीयताका विविध प्रयोगले कविताको लयात्मकतालाई अझ प्रभावकारी बनाएको देखिन्छ ।

६.८ बिम्ब -प्रतीक

'बि' धातुमा 'वन' प्रत्यय लागेर बिम्ब शब्द निर्माण भएको हो । जीवन जगत्का व्यापक क्षेत्रबाट टिपिएका सामग्रीहरू नै बिम्ब हुन् । बिम्बले लाक्षणिक अर्थ वहन गर्दै व्यापक अर्थमा भाषामा प्रयुक्त शब्द हुन्छन् । प्रस्तुतबाट अप्रस्तुत भएकोबाट नभएको, उपस्थितिबाट अनुपस्थितिको सन्दर्भ बुझाउने प्रक्रिया प्रतीक विधान हो । थोरैमा धेरै भन्न तथा विशिष्ट र प्रभावपूर्ण अभिव्यक्ति दिन कवितामा प्रतीकको प्रयोग गरिएको हुन्छ । उच्च कोटीका कविता रचना गर्न बिम्ब प्रतीक तथा अलङ्कारहरूको सन्तुलित प्रयोग गर्नु पर्दछ । बिम्ब प्रतीकको तथा अलङ्कारका प्रयोगले कवितामा कलात्मक सौन्दर्य थप्ने काम गर्दछ ।^{५४}

देवकोटाले सिर्जनाको प्रारम्भिक अवस्थादेखि नै आफ्ना कवितामा नयाँ नयाँ बिम्ब प्रतीक तथा अलङ्कारहरूको प्रयोग गरेको पाइन्छ । उनले कवितामा मूलतः मानवीय जीवन र जगत सम्बद्ध बिम्बहरूको प्रयोग गरेका छन् । त्यसैगरी उनका कवितामा नेपाली प्रकृति जीवन, परिवेश, संस्कृति, मिथक आदि भल्किने विभिन्न प्रकारका बिम्बहरूको प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।

---

^{५४} ऐजन ।

यसरी अतित र परम्पारको पुनरावलोकन र अन्वेषण गरि हिन्दू पौराणिक परिवेशका आधारमा नयाँ नयाँ बिम्ब तथा मिथक प्रयोग गर्नु कवि देवकोटाको निम्ति निजी विशेषता हो । यसरी बिम्ब-प्रतीकको बाहुल्यता भित्र उनका कविता सापेक्षित रूपले सरल सुबोध तथा बोधगम्य हुनु कवि देवकोटाको प्रवृत्तिगत विशेषता हो । यही बिम्ब र प्रतीककै माध्यमबाट उनी आफ्ना कवितामा वर्तमान जीवनका जटिलता र विषमता, देशप्रेम, मानविय प्रेम भावनालाई सशक्त रूपमा व्यक्त गर्न सफल भएका छन् ।

मानविय प्रेम कवितामा बिम्ब-प्रतीकको प्रयोग सुन्दर रूपमा भएको छ ।

बसन्तमा ढकमक्क
पुष्पसरी कोमल मन
केही उत्राउलो भएछ
के कुरा गर्नु र
अनिश्चित भाग्य बोकेको
शान्ति बहालीले पनि
मन उछेलित हुने रहेछ ।

-स्मारिका २०६३, 'आशा गर्भको', पृ. २४

यहाँ कविले बसन्तको ढकमक्क फूललाई कोमल मनको बिम्बात्मक उपस्थिति गराएका छन् ।

६.९ अलङ्कार

साहित्यका पूर्वीय जगत्मा भामह देखि काव्यमा अलङ्कारको महत्वलाई स्वीकार गर्दै आएको पाइन्छ । उनले अलङ्कारलाई सौन्दर्यवर्धक तत्वको रूपमा हेरेका छन् । वास्तवमा अलङ्कारको प्रयोगले कविता अधिक आकर्षक सौन्दर्यपूर्ण र ज्यादा प्रभावशाली बन्न पुग्दछन् । चूडामणि देवकोटाले पनि आफ्ना कवितामा शब्दालङ्कार तथा अर्थालङ्कारको प्रयोग गरेर कवितालाई मिठासयुक्त बनाउने प्रयास गरेका छन् ।

उपमा अलङ्कार

नीति बन या नेता बन नेपाली नै बन
पहाड तराई सबै हुने असल साथी बन
महलम बनि देउ या माया बनि देउ
रुनेहरूका लागि सान्त्वना बनि देऊ

-मासिक पत्रिका कलश 'छाती बनि देउ', पृ. १०

यहाँ कविले रुनेहरूका लागि सान्त्वना बनि देऊ मलम बनि देउ संग दाँजेर उपमा अलङ्कारको सुन्दर प्रयोग गरेका छन् ।

६.१० भाषाशैली

भाषा भाव अभिव्यक्तिको साधन हो भने शैली चाहिँ भावअभिव्यक्तिको एउटा पद्धति हो । कथ्य अर्थलाई खास कथन पद्धतिद्वारा व्यक्त गर्ने तत्व वा घटक भाषाशैली नै हो ।^{५५} निश्चित शब्दहरूको माध्यमबाट भावको अभिव्यक्ति गरिन्छ । शब्दहरूका स्वर व्यञ्जन वर्णहरूको सही नाप, छनोट र आयोजनाबाट लय विशेष प्रकट हुन्छ । भाषाशैलीले कवितालाई लयात्मक बनाउँछ, मुक्त लयमा लेखिएका कविताहरू आन्तरिक संरचनामा लयात्मकता हुन्छ भने वद्ध लयमा लेखिएका कवितामा वाध्यन्तरिक संरचना नै लयात्मकता हुन्छ ।^{५६} विविध भाषिक विकल्पमध्ये बाट बढी ललित र रागात्मक व्यञ्जक र लयात्मक हुने वर्ण, पद, पदावली, वाध्यखण्ड वाक्य र अनुच्छेद विधान सिर्जना गर्नुलाई नै रचनाकारको विशिष्ट भाषाशैली मानिन्छ । कवितामा प्रयोग गरिने संकथनगत पद्धतिलाई शैली भनिन्छ । शैली व्यक्तिपिच्छे फरक फरक हुने गर्दछ । सरल, आलंकारिक, नाटकीय, वर्णनात्मक आदि शैली कवितामा रहेका हुन्छन् । भाव अभिव्यक्तिका लागि कवितामा अति आवश्यक तत्व भाषाशैली हो ।^{५७}

---

^{५५} ऐजन ।

^{५६} ऐजन ।

^{५७} ऐजन ।

चूडामणि देवकोटा पद्य कवि हुन् । उनले आफ्ना कवितामा सहज र सरल स्वभाविक पदावलीको प्रयोग गरि मार्मिक भाव व्यक्त गरेका छन् । आफ्ना कोमल भावनालाई बौद्धिकताको सन्तुलन सहित प्रयोगवादी ढाँचाका अभिव्यक्ति प्रस्तुत गर्नु कवि देवकोटाका काव्यगत विशेषता हुन् । उनका कविताहरूमा अभिधा, लक्षणा र व्यञ्जना तीनै अर्थ प्रयोग भएको पाइन्छ । वर्णनमूलक, विश्लेषणात्मक, प्रश्नात्मक, व्यङ्ग्य आदि शैलीको प्रयोग गरेका छन् भने कतै पदक्रमको विचलन कवि देवकोटाले आफ्ना कवितामा तत्सम्, तत्भव तथा आगन्तुक तीनै खालका शब्दहरूको प्रयोग गरेका छन् । त्यसै गरि भर्रा नेपाली शब्द र अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग पनि पाइन्छ । उनका कविताहरूमा विविध उपमा, रूपक आदिको प्रयोग पाइन्छ । विभिन्न मूलका शब्दहरूको प्रयोग गरेर वर्णनात्मक प्रश्नार्थक अनि व्यङ्ग्यात्मक भाषा शैलीको प्रयोग गरि लयात्मक पद्य कविता रचना गर्नु कवि देवकोटाका भाषाशैलीगत विशेषता हुन् ।

परिच्छेद - सात

उपसंहार

७.१ उपसंहार

वि.स.२०११ जेष्ठ १६ गते गोर्खाको फूजेल पोवा गाउँको सामान्य परिवारमा जन्मिएका साहित्यिक स्रष्टा चूडामणि देवकोटाको बाल्यकाल सुखद रूपमा वितेको पाइन्छ । सरल, धैर्य, सिर्जनाशीलका साथै चञ्चल स्वभाव समेत भएका देवकोटाले बालककालदेखि नै त्यति दुःख नगरी जीवन विताएका थिए । शिक्षाको क्षेत्रमा देवकोटाले आफ्ना बुवा संस्कृतका प्रकाण्ड विद्वान् भएकाले घरैबाट शिक्षा आरम्भ गरेका थिए । देवकोटाले जागिरे जीवनमा देशका विभिन्न ठाउँको भ्रमण गरि सकेका थिए । उनको भ्रमणको उद्देश्य भन्नु नै त्यस ठाउँको भौगोलिक दृश्यको अवलोकन गर्नु थियो । देशका विभिन्न जिल्लाहरूमा सेवा प्रदान गर्न पुगेका देवकोटाले २०२७ सालदेखि नेपाली साहित्य सिर्जनामा कलम चलाएको देखिन्छ । 'दियो' (२०२७) शीर्षकको कविता मार्फत् नेपाली साहित्यमा प्रवेश गरेका देवकोटाले नेपाली साहित्यका विविध विधाहरू मध्ये कविता र गीती विधामा कलम चलाएको देखिन्छ ।

व्यक्तित्वका विविध रूपहरूमध्ये साहित्यिक र साहित्येत्तर दुवै व्यक्तित्वका रूपमा परिचित छन् । देवकोटाका विविध विधाहरू मध्ये गीतीकारिता यिनको प्रमुख व्यक्तित्व हो । निबन्ध, नाटक र समालोचना जस्ता अन्य विधाहरूमा यिनको योगदान रहेको छैन । साहित्यिक व्यक्तित्व बाहेकका देवकोटा सामाजिक-साँस्कृतिक, धार्मिक, राजनैतिक र जागिरे व्यक्तित्वमा यिनको विशेष पहिचान छ । यसरी देवकोटाको व्यक्तित्व विभिन्न क्षेत्रसँग सम्बन्धित भएर वितेको देखिन्छ ।

कवि देवकोटाका विविध विधाहरूमा रहेका काव्य कृतिहरूलाई दुई चरणमा राखेर अध्ययन गरिएको छ । समग्रमा दुवै चरणमा आध्यात्मिक चिन्तन, प्रकृति प्रेम, राष्ट्रप्रेम समाज सुधारात्मक, मानवतावादी र औपदेशिक जस्ता प्रवृत्तिहरूले सफल भूमिका खेलेका छन् ।

गीती विधामा विशेष पहिचान कायम गरेका देवकोटाले 'मनका हरफ' (२०६७) नामक गीती सङ्ग्रह मार्फत् प्रवेश गरेका हुन् । देवकोटाका यस सङ्ग्रहमा जम्मा ९७ वटा गीतहरू सङ्ग्रहित रहेका छन् । जसमध्ये ६६ वटा गीतहरू माया र पीरतिका तथा शृङ्गारिक भावका रहेका छन् भने अरु ३१ वटा गीतहरू देशभक्ति भावका रहेका छन् । यस दृष्टिले हेर्दा यस सङ्ग्रहका प्रायः गीतहरूमा शीर्षक र अन्तसङ्गति पाइन्छ । उनका 'मनका हरफ' गीती सङ्ग्रहका गीतहरूमा प्रकृति चित्रण, राष्ट्रिय प्रेम, समसामयिक घटना र यथार्थको प्रस्तुति, वैयक्तिक अनुभूति र आत्मकहानीको अभिव्यक्ति विश्वशान्ति र विश्वबन्धुत्वको आह्वान, सहरप्रतिको वितृष्णा र गाउँप्रतिको आकर्षण, सामाजिक, आर्थिक असमानताको चित्रण आदि मुख्य प्रवृत्तिहरू रहेका छन् । उनले सहरिया कुटिलता र जटिलताबाट मुक्त भई ग्रामीण र प्राकृतिक सरलता र स्वच्छन्दतालाई माया गर्ने स्वच्छन्दतावादी मानवतावादलाई मुख्यत आफ्ना गीतमा व्यक्त गरेका छन् । सरल, सुकोमल र लयालु नेपाली भाषाको प्रयोग गरि शृङ्खलित र प्रवाहपूर्ण शैलीमा अन्तः प्रेमभाव अनि ठाउँ ठाउँमा करुण र उत्साहभावलाई कायम राख्दै नेपाली गीतको राष्ट्रप्रेमी गीतकार हुन् । उनका गीतहरू नेपालका ख्यातिप्राप्त गायक गायिकाहरूद्वारा लयवद्ध पनि भएका छन् भने कयौं चर्चित गायक गायिकाका गीतहरू क्यासेटहरूको शोभा बन्न पुगेका छन् । यहाँ गीतकार चूडामणि देवकोटाका गीतलाई संरचनावादी गीती विश्लेषण प्रारूपका आधारमा विश्लेषण गरिन्छ । उनका गीतहरूमा प्रकृतिगत तन्मय र मन्मय चित्रण, समाज सुधारक र आध्यात्मवादी चिन्तनलाई गीतहरूको मुख्य विषयवस्तु बनाएका छन् ।

पद्य लयमा कविताहरूको सिर्जना गर्ने देवकोटाले सबै कविताहरू शास्त्रीय बुद्धलयमा अँगालेर रचना गरेको पाइन्छ । देवकोटाका कविताहरूमा ओपदेशिक आध्यात्मकेन्द्र, प्रकृति चित्रण, राष्ट्रप्रेम र राष्ट्रिय भावनालाई आफ्ना कवितामा प्रस्तुत गरेका छन् । सरल, सरस र सम्प्रेष्य भाषाशैलीको प्रयोग गर्नाका साथै तन्मय, तद्भव र ठेट नेपाली शब्दको यथोचित प्रयोग गरिएको पाइन्छ । उपयुक्त भाव र शैलीका देवकोटाका कवितालाई हेर्दा उनी स्वच्छन्दतावादी प्रकृति चित्रण, राष्ट्रप्रेम, आध्यात्मवादी, औपदेशिक जस्ता प्रवृत्तिका कविका रूपमा लिन सकिन्छ ।

समष्टिमा साहित्य सिर्जनाका क्षेत्रमा नविन मूल्य र मान्यताको स्थापना र सम्बर्द्धन जस्ता विभिन्न काव्यकृतिद्वारा नेपाली साहित्यको विधागत विकासमा पुऱ्याएको टेवा नै चूडामणि देवकोटाले नेपाली साहित्यमा दिएको योगदान ठहरिएको छ । उनी आफ्नो लगभग ४ दशक लामो साहित्य यात्राका माध्यमबाट नेपाली साहित्यमा एक असल प्रकृतिप्रेमी, आध्यात्मवादी, समाजसुधारक, राष्ट्रवादी कविका रूपमा सुपरिचित रहेका र सदैव रहिरहने पनि छन् भन्ने कुरामा स्पष्ट छ ।

७.२ देवकोटाको कवितात्मक योगदान

विक्रमको एघारौँ देखी आठौँ सताब्दी सम्मको समयवधि नेपाली कविताको विकासयात्राको पृष्ठभूमिको सन्दर्भमा सुवानन्ददासको पृथ्वीनारायण सम्बन्धि वीरगानको कविता (वि.स. १८२६) तिर नै लेख्य नेपाली कवितापरम्पराको उद्घाटन कृति मानिदै आएको छ । वि.स. १८२६ तिरबाट शुरु भएको नेपाली कविताको प्राथमिक काल वि.स. १९४० सम्म विस्तार भएको देखिन्छ । यस समयअवधिलाई पनि धारागत प्रवृत्तिको आधारमा पुर्वार्धाचरण (१८२६-१८७२) र उत्तरार्धाचरण (१८७३-१९४०) गरी दुई मुख्य उपचरणमा बाडिएको देखिन्छ । यस चरणका कविहरूले मुलतः वीरवन्दना, शासक स्तुति, देवस्तुति तथा आध्यात्मदर्शन प्रतिपादनको सन्दर्भमा काव्य रचना गरेको देखिन्छ । उपयुक्त पवृत्तिगत केही समानता रहे पनि देवकोटाका कविताहरू मुलतः रूपमा यस धारागत प्रवृत्तिभन्दा भिन्न प्रकारका रहेका छन् ।

नेपाली कविता विकासयात्रामा साहासिक काल भन्नाले वि.स. १९४१-१९७४ का विचको लगभग साढे तीन दशकको समयवधिलाई लिइन्छ भने यसका परिचय टङ्कार पवृत्तिगत अभिलक्षणहरू मध्ये कविताका मुद्रण र श्रृङ्गारिकतालाई मुख्य रूपमा लिन सकिन्छ । यस धाराका केन्द्रिय प्रतिभा मोतिराम भट्ट हुन भने केन्द्रिय प्रवृत्ति श्रृङ्गारिकता हो । यस परिवेशमा देवकोटाका कवितामा प्रेम विरहजस्ता रतिरागात्यक पक्षहरू छिटपुट रूपमा देखापरेकाले माध्यमिक कालीन प्रवृत्ति पनि उनका कवितामा देखिन्छ ।

नेपाली कविता विद्याको आधुनिक कालखण्डमा प्रवेशका सम्बन्धमा नेपाली साहित्य समालोचना बीच आधुनिकताका मुल, प्रवर्तक र सयमविन्दुका सम्बन्धमा प्रशस्त मतान्तर भए पनि वि.स. १९९५ देखी आधुनिक कालको सुरुवात भएको मानिन्छ । लेखनाथ पौड्याललाई आधुनिक कविताका प्रवर्तक मान्ने समालोचनाहरूको बहुमत उपस्थिति

देखिन्छ । यसै समयविन्दुलाई आधुनिक कविताको उठानविन्दु ठान्दा यो समय हालसम्म लगभग नौ दशक लामो देखिन्छ । यस समयविधामा विभिन्न धारा र उपधाराहरूको संवहन गर्दै नेपाली कविता अगाडी बढिरहेको छ । आधुनिक नेपाली कविताको प्रथम धारा परिकारवादी कविता धारा हो भने यस धाराका प्रवर्तक लेखनसाथ पौड्याल र अन्य अग्रणी कविहरू मदानन्द सापकोटा, बालकृष्ण सम आदि हुन् । वि.स. १९७५ देखि १९९० सम्म केन्द्रिय धाराको रूपका रहेको यस धाराका सामाजिक सांस्कृतिक, कवितात्मक, शिलागत उच्च परिष्कार तथा कवितात्मक शिलागत उच्च परिकार तथा कवितात्मक आर्दशको स्थापना आदि मुलभुत प्रकृति हुन् । उपयुक्त प्रकृतिगत केही समानता देवकोटाका कवितामा रहेका छन् ।

वि.स. १९९१ बट लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा र सिद्धिचरण श्रेष्ठको सहप्रवर्तनमा थालिएको स्वच्छन्दतावादी धाराले वि.स. २००४ सालबाट प्रगतीवादी चिन्तनलाई पनि आफैमा संवरण गर्दै वि.स. २०१६ सालसम्म केन्द्रिय धाराको रूपमा स्थापित गरिएको देखिन्छ । सहज आत्मा प्रकाशन, शिलागत परिष्कारमा भन्दा भाव प्रक्षेपणमा जोड, प्रकृतीको मन्मय चित्रण, मानवतवाद तथा मन र प्रवृत्तीको सर्वोपरिता जस्ता मुलभुत प्रवृत्ति भएको स्वच्छन्दतावादी धाराका केन्द्रिय प्रतिभा लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा हुन् भने अन्य शीर्षस्थ कवितामा सिद्धिचरण श्रेष्ठ, गोपालप्रसाद रिमाल, युद्धप्रसाद मिश्र आदि हुन् । पछिल्ला राजनैतिक ज्वारदरुका सापेक्षतामा नेपाल र नेपाली समाज यात्रामा कममा मुख्य रूपमा देखा परेका नेपाली राष्ट्रियता र विकासप्रयास एवं आधुनिकरणका साथै प्रजातान्त्रिक र साम्यवादी सङ्घर्षका उपक्रमका क्रियाकलापहरूको सुक्ष्म प्रभाव यसै अवधिका नेपाली कवितायात्रामा भेटिन्छ । यसै परिवेशमा लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा कवितामा औपदेशिक राष्ट्रिय चिन्तन, विकास प्रयास, प्रकृतीको महिमागानप्रति सचेत भाव प्रकाशन गरिएको देखिन्छ । यसर्थ लक्ष्मीप्रसाद देवकोटालाई नेपाली कविता विधामा स्वच्छन्दतावादी धाराका कविका रूपमा स्थापित गर्न सकिन्छ ।

आधुनिक नेपाली कविताको उत्तरार्ध खण्ड (२०१७-हाल) मा प्रयोगवादी धारा (२०१७-२०२९) र समसामयिक धारा (२०३०हाल) केन्द्रिय धाराका रूपमा स्थापित भएको देखिन्छ । २०१७ सालको राजनैतिक परिवर्तनपश्चात नेपाली साहित्यमाथिको कडा प्रागजाँचका कारण कविहरूको अमूर्त लेखन, विम्बप्रतिकविधान, स्वचालित लेखनजस्ता प्रकृतीले नेपाली कविता विधामा प्रयोवादी धाराको सुत्रपात गरेका हुन् । यस धाराका केन्द्रिय प्रतिभा मोहन कोइराला

हुन् । यसका साथै ईश्वर वल्लभ, वैरागी काइला आदि अग्रणी कविका रुपमा देखिन्छन् । वि.स. २०३० सालसम्म यस धाराले नेपाली कविको नेतृत्व गरेपनि त्यसपछि भने क्रमस : धारागत सम्प्रेषणीयता बढ्दै गएको देखिन्छ । साहित्यमा विभिन्न किसिमका प्रकृतिको महिमागान, औपदेशिक जस्ता विषयमा केन्द्रित हुने देवकोटाका कवितामा प्रयोगवदी धाराका विशेषतालाई अस्वीकार गरेका देखिन्छ ।

यस प्रकार नेपाली कविता विधाको समीक्षात्मक टिप्पणीका सन्दर्भमा देवकोटालाई नेपाली कविता विधाको आधुनिक कालका स्वच्छन्दतावादी कवित्वचेत भएका कविका रुपमा स्थापित गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।

चूडामणि देवकोटाले नेपाली साहित्यका कविता र गीती गरि दुई विधामा परिणात्मक योगदान पुऱ्याएका छन् । नेपाली साहित्यको कविता विधामा देवकोटाको कवित्व विधाको आयामसम्म विस्तारित नभई फुट्कर कवितात्मक रुपमा मात्र सिमित भएको देखिन्छ । यसले देवकोटाको कवित्व विस्तार सिमित आयामगत योगदानलाई देखाएको छ । देवकोटाका कविताहरुमा औपदेशिक, प्रकृतिप्रेम, राष्ट्रप्रेम र जीवनजगतका विषयवस्तुलाई समावेश गरिएको छ । मुलत : कविताहरुमा औपदेशिक, प्रकृतिप्रेम, अध्यात्मदर्शन, राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रतिको मनोलोकीय संवेगात्मक विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गरिएको छ । यसबाट उनले विषयवस्तुको प्रयोग तथा भावविधानको विस्तृतमुलक योगदान दिएको देखिन्छ । देवकोटाका कविताहरुमा शान्त रस मुख्य रुपमा देखाइएको छ भने विर र श्रृङ्गाररसको प्रयोगको भलक उनका केही कवितामा देखापरेका छन् । उनका कविताहरु शास्त्रियवद्ध लयको प्रयोग गरिएको छ । देवकोटाको कवितात्मक भाषिक शिल्प त्यति रागात्मक देखिदैन । उनका कवितामा सरल, सरस सम्प्रेषका साथै तत्सम तत्भव र ठेट नेपाली शब्दको अधिक प्रयोग गरिएको छ ।

कवितात्मक परिमाण र गुणवत्ताका दोहोरो किसिमा देवकोटाको तुलनात्मक रुपमा सफल देखिन्छ । उनका कविताहरुले अध्यात्मदर्शन औपदेशिक, प्रकृतिप्रेम र राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रतिको महिमा गान, गर्न सक्षम देखिन्छन् । कविता रचनाको छोटो समयमा परिमाणात्मक, सिमितता तथा आध्यात्मक दर्शन, औपदेशिकता, राष्ट्र र राष्ट्रियताका साथै जीवनजगतको चिन्तन जगत अभिष्टको गुणत्मक प्रवृति देवकोटाका कवितात्मक योगदानका सीमा र प्राप्ति हुन् ।

सन्दर्भसामाग्री सूची

उपाध्याय, केशवप्रसाद (२०५५), *पूर्वीय साहित्य सिद्धात प्रकाश*, दो.सं., काठमाडौं: साभा प्रकाशन ।

चामलिङ, गुमानसिंह, (२०४०) *एरिष्टोटल र काव्यशास्त्र*, काठमाडौं: नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान २०६० ।

थापा, हिमांशु, (२०५०) *साहित्य परिचय चौथो संस्करण* काठमाडौं:साभा प्रकाशन २०६०

देवकोटा, चूडामणि (२०६७), *मनका हरफ*, गीतकारमा सुरक्षित ।

पराजुली, मोतीलाल (२०३९), *को व्यक्तित्व र योगदान*, *मोती स्मृति ग्रन्थ*, काठमाडौं नेपाली शिक्षा परिषद् ।

बराल कृष्णहरि (२०६०), *गीत:सिद्धान्त र इतिहास* काठमाडौं विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

लुँइटेले, खगेन्द्र प्रसाद, (२०६०) *कविता सिद्धान्त र नेपाली कविताको इतिहास* काठमाडौं: नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

शर्मा, बालचन्द्र (२०१९) *नेपाली शब्दकोष*, काठमाडौं: भानु प्रकाशन ।

त्रिपाठी, वासुदेव र अन्य (२०६०)(सम्पा) *नेपाली कविता भाग ४*, चौस काठमाडौं: साभा प्रकाशन ।

शोधपत्र सूचि

बस्नेत, तुलसा (२०५७), वीरन्द्र सुब्बाको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्व, त्रि.वि. कीर्तिपुर,
अप्रकाशित शोधपत्र ।

सेडाई, फणिन्द्रराजा (२०६४), डिल्लीजडग गुरुडको कृतिपरक अध्ययन त्रि.वि. कीर्तिपुर,
अप्रकाशित स्नाकोत्तर शोधपत्र ।

पत्रिका सूचि

वि.सं २०२७ ('प्रकाशपुञ्ज', मासिक पत्रिका)।

मासिक पत्रिका '२०५७' राष्ट्रिय साँस्कृतिक मञ्चद्वारा प्रकाशित ।

'बगर' समकालीन साहित्यको उत्कृष्ट प्रकाशन वर्ष २५, अङ्क ७७, २०६४ ।

'कौशिकी' वर्ष १०, अङ्क १, पूर्णाङ्क २६ २०६५ कौशिकी साहित्य प्रतिष्ठान, काठमाडौं ।

एल्बमहरू

१. भूगोल र भावना (राष्ट्रिय गीत), २०६४
२. माटो र मुटु (राष्ट्रिय गीत), २०६५
३. मेरो देश मेरो गीत (आधुनिक गीत), २०६७
४. धरती र धून (राष्ट्रिय गीत), २०६९
५. स्मृतिशेष (आधुनिक गीत), २०६३